

3

PROVIDENTIA
DIVINA
EX
RATIONE NATURALI
DEDUCTA.

DISQUISITIO PHILOSOPHICA,
QUAM
CUM SELECTIS
EX
LOGICA ET METAPHYSICA
PROPOSITIONIBUS

D. O. M. A.
P R A E S I D E
P. GEORGIO WIESNER, S. J.

PHILOSOPH. MAGISTRO, EJUSDEMQUE IN
ALMA ET ANTIQUISSIMA UNIVERSIT.
HEIDELBERG. PROF. PUBL. ET ORD.
FACULT. h. t. DECANO.

P R O
PRIMA PHILOSOPHIAE LAUREA CONSEQUENDA
PROPUGNABIT
Perillustri ac Generoso
ASSUER. MAXIMIL. L. B. DE WEICHS,
Philosophiae in annum primum Auditor, S. C. C.
DEFENDENTIUM PRIMUS.

Heidelbergae, in Aula Academica,
Die XXIX. Aug. An. MDCCLXV. Hor. antemerid. consuet.

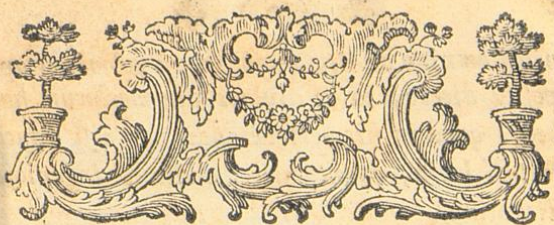
Typis Joani, Jacobi Haeger, Typogr. Aulico-Academici.

J. Rosalus Benkeninn

Bint. 415 (3)
ZSW

PRIMI DEFENDENTES.

- I. ASSUERUS MAXIMILIANUS L. B.
de WEICHS.
- II. GODEFRIDUS IGNATIUS LUDO-
VICUS de RAPPARINI, Mannhei-
menfis.
- III. PHILIPPUS ERNESTUS EHLEN,
Wirceburgenfis.
- IV. FRANCISCUS JACOB. SCHWARZ,
Weingartenfis.

De providentia Dei aliquid dicturus non immerito metuebam, ne cum pro tantae rei magnitudine ac sublimitate nimium pauca vel minus digna proferrem, accideret mihi, quod ingressuris Oceanum, si remis velisque male instructi sint, aut rei nauticae parum gnari, evenire solet; ut, quemadmodum hi paululum proveci vel litus repetere, vel desertas ad insulas confugere, vel demum mergi coguntur; ita meum ego hac in re conatum plane temerarium fuisse non uno argumento experirer. Verum, cum omnem in scribendo laborem effugere non possem, malui in rebus sua dignitate ac amplitudine grandibus parum apte differere, quam in materia quantumvis humiliore aut nimium trita deficere: praesertim cum istud ipsum, quod magnis & excellentibus de rebus jactari solet: praestare

A nihil

nihil omnino de iis, quam pauca vel minus apposita dicere, id in divinis minime locum habeat: quod in his pertractandis non nisi pauca sint & levia, quantumlibet multa & ingeniosa dicantur.

Quoniam vero nunc ea vivimus tempora, ubi potius, utrum sit Deus, quam qualis ipse sit, a non paucis pari forsitan improbitate controvertitur; opportunius atque adeo necessarium videri posset, prius de illius existentia quam providentia differere. Nam quis ita stolidus, omnisque humanitatis eousque sit immemor, ut, cum Deum existere non dubitet, eundem providum esse non penitus arbitretur? si quis vero ne Deum quidem extare, obstinatissimo & impudentissimo ausu persuadere sibi conatur, an providentiam dari non is aequè inficiabitur? cum providentia, de qua nobis sermo futurus est, nonnisi divina esse possit. Sed facile est intelligere, prope iisdem ex fontibus & Dei providentiam & ejusdem existentiam evidenti ratione deduci: ut jam pridem inter alios rectè adnotavit NEMESIUS a). Hinc merito Epicurum deridet LACTANTIUS b), quod

a) L. de Facultate Animae, cap. 42,

b) L. de Ira Dei, c. 9.

quod is Deum esse confessus sit, & providentiam omnem negaverit: Quo enim, inquit, quid repugnantius dici possit, non video. Etenim si est Deus, utique providens est ut Deus; nec aliter potest divinitas tribui, nisi & praeterita teneat, & praesentia sciat, & futura prospiciat. Cum igitur Epicurus providentiam sustulit, & Deum magis negavit; cum autem Deum esse professus est, & providentiam esse simul concessit: alterum enim sine altero nec esse prorsus nec intelligi potest.

Adhaec non modo veterum, sed recentiorum quoque philosophorum solertia non leviter in demonstranda Dei existentia versabatur: imo vix unquam recentes a typo chartae ac libri haecenus defuerunt, in quibus supremi conditoris existentia variis vividisque coloribus expressa resplendet. Ipsa etiam hujus existentiae ratio est ejusmodi, ut neminem latere possit, nisi rationis lumine non utentem. Vidit hoc universa olim antiquitas: si excipias Diagoram Milesum, si Prodicum Ceum, si Euhemerum, Critiam, Theodorum cognomento Atheum, Democritum, Protagoram Abderitanum, Bionem, Lucretium, Lucia-

num *aliosque nonnullos aeterna oblivione dignissimos c)*. Nulla enim gens est tam immanifucta, neque tam fera, quae non, etiamfi ignoret, qualem habere Deum deceat, tamen habendum fciat. *Etenim d)* Perfa, Gothus, Aegyptius, Turca ipfum agnofcunt: Befforum feritas & pellitorum turba populorum fridorem fuum in dulce nominis ejus fregerunt melos; & totius mundi una vox est: Deus est: *Verba funt S. HIERONYMI c)*. *Vidit hoc etiamnum propior nobis, & ipfa noftra haec videt aetas: ne quid tamen de Lucilio Vanino, Machiavello, Benedicto Spinoza, nec non de aliis recentioribus, Atheorum quifquiliis, dicam; quos omnes recensere forfitan nefas efferet. Videlicet haec e)* est vis verae divinitatis, ut creaturae rationali jam ratione utenti non omnino, ac penitus poffit abfcondi: exceptis enim paucis, in quibus natura nimium depravata est, univerfum genus humanum Deum mundi hujus fatetur auctorem.

Providentiam vero Dei quod fpectat, tamenfi illa ex conceptu, quem duce natura de Deo

c) Tullius, L. 1. de Legibus c. 8.

d) Epift. 3. ad Nepotianum.

e) S. Auguft, Tra&. 106, in Joannem.

Deo formamus, emanare atque ostendi per se ipsa videatur; eam nihilominus non inutili negotio uberius declarari oportere, sūo nos errore docuerunt illi multi, qui de Deo aut saltem de illius existentia recte quidem sentientes, tamen ejusdem providentiam non raro mancam & mutilam suo in animo depinxerunt. Nimirum, ut egregie notat JUSTUS LIPSIUS f) Nemo quaerere Dei providentiam potest, nisi qui obsurduit & obbruit contra naturae vocem & sensum omnem; licet queri de illa nonnemo per imbecillitatem possit.

Duo igitur capita expedienda veniunt. I. Utrum in Deo circa hunc mundum providentia detur? II. Quarum rerum illa curam & gubernationem complectatur? Haec autem ita tractare aggredior, ut nihil eorum, quae ex sola Dei revelatione derivantur, attingere praesumam: tum quia natura satis valida inclamans voce, an & qualis in Deo providentia sit, ubertim exponit; tum quia providentia Dei supernaturalis speciali eoque amplissimo rerum altissimarum ambitu continetur.

P A R S P R I M A .

D A T U R I N D E O P R O V I D E N T I A .

Providentia, quam græci Πρόνοιαν appellant, juxta BoëTIUM g), est ipsa illa divina ratio in summo omnium principe constituta, quae cuncta disponit. Quae cum in ipsa divinae intelligentiae puritate conspicitur, providentia nominatur. NEMESIUS Episcopus & philosophus insignis illam dicit h) curam rerum a Deo profectam, id est, voluntatem, per quam res omnes apte administrantur. Providentia igitur duplici omnino munere absolvitur: quorum alterum in rerum omnium praesensione ac scientia; alterum in consulendi & curandi voluntate consistit. Utrumque JUSTUS LIPSIUS loco mox citato complexus est, ubi de providentia divina sic loquitur: quod sit pervigil illa & perpes cura, qua Deus res omnes inspicit, adit, cognoscit, & cognitas immota & saepius ignota nobis serie dirigit ac gubernat. Hanc autem in Deo providentiam non tam difficile est reperire, quam eandem breves intra limites exponere. Adeo nimirum magna sunt & immensa, quae divinum hoc veluti pelagus partim sua ipsius profunditate, partim

g) L. 4. de Consolatione Philosophiae, prosa 6.

h) L. de Natura Hominis, c. 42.

tim amplitudine per univerſam creaturam
diffuſa complectitur.

Quare pictores hic ego imitari ſatagam,
qui, ut ingentem hominum multitudinem
parva in tabula repraeſentent, aliquorum in-
tegra quidem corpora, ſed plurimorum dun-
taxat humeros aut vultus exprimere ſolent:
ita videlicet, quibus argumentis divina pro-
videntia ſtabiliatur, offenſurus, aliqua eorum
in aprico ponam, aliqua ſolum leviter per-
fringam, nonnulla etiam, quae ex aliis col-
ligi debent, praetermittam.

§. I.

*Providentia Divina ex idea Dei, & officio
Conditoris oftenditur.*

Primum genus argumenti Dei nobis na-
tura ſuppeditat: cujuſmodi non ex fide ſo-
lum Chriſtianisque literis, ſed ex commu-
nis naturae ſenſu ac velut diſciplina gentiles
etiam ipſi deſcribunt. Deum enim cogitant
& agnoſcunt omnes, qui eſſe ſentiunt ali-
quem, optimum & perfectiſſimum i): *quo
nihil melius ſit atque ſublimius. Nam omnes
pro excellentia Dei certatim dinicant; nec quis-
quam inveniri poteſt, qui hoc Deum credat
eſſe, quo melius aliquid eſt. Itaque hoc omnes
Deum conſentiunt eſſe, quod caeteris rebus
omnibus anteponunt: ut recte monet S. Au-*

A 4

GV-

i) L. I. de Doctrina Chriſtiana, c. 7.

GUSTINUS. · Bonus igitur Deus est, imo optimus k); *quatenus autem est bonus, providet: qui enim non providet, non est bonus.* Et quí demum optimus erit, nisi beneficus sit; cum esse possit? Nam l) *id est melius, quod ex animi proposito utilitatem affert aliis, quam quod nulli prodest.* Et si beneficus, etiam providens erit. Cur autem si beneficus sit Deus, providus sit necesse est? imo vero num beneficum esse dicemus illum, qui, nisi providus esset, invidus audiret? Ita certe ALEXANDER APHRODISIENSIS m) in libro de providentia praeclare argumentatur: *Dicere, inquam, nolle Deum rebus nostris providere, prorsus alienum est a Deo. Est enim invidiae cujusdam & malignae penitus naturae, meliora cum possit, non facere. Quoniam autem utrumque horum a Deo alienum est, neque ambo penes ipsum erunt, nec horum alterutrum.* Neque enim Deus, sicut saepe homines, meliora faciendo, habet, quod idcirco timeat, perdat, speret, aut patiatur: cum habeat omnia, & prout vult, habeat. Profecto quis non esse melius dicet providere, quam providentiam vel nunquam habuisse, vel etiam modico solum tempore illam deponere? Cur enim imbecilles animi
fac-

k) JOANN. DAMASCEN. L. 2. de Fide, e. 29.

l) CLEM. ALEXANDR. I. Paedag. c. 8.

m) CYRILL. ALEXANDR. L. 2. contra Julian. Apostatam.

saepius queruntur in Deo providentiam non esse, nisi quia in hoc quidem instigante natura recte sentiunt, melius esse, si illa detur, quam si non detur? tametsi hoc ipso inani querelarum causa nitantur. Et vero si homines providentia praeditos quasi divinum aliquid sortitos esse dicimus, an eosdem meliores esse Deo; aut quod in iis velut divinum suspicimus, id ipsi Deo, a quo illi acceperunt, deesse somniabimus? Breviter haec comprehendisse videtur n) AUGUSTINUS, qui *nihil casu fieri in mundo* concludit: *Quia Deus summum & immutabile est illud bonum, cujus participatione sunt bona caetera, quaecumque sunt; quod ipsum non per aliud, sed per se ipsum bonum est; quam divinam providentiam vocamus.*

Sed nunquid etiam, qui providentiam inficiatur, is Deum factorem hujus universi existimabit? Hoc scilicet argumento utebantur illi omnes, qui de divina providentia paulo elegantius philosophati sunt. Etenim condidisse mundum, & illius gerere curam, necessario & immoto inter se vinculo colligantur. Jam pridem hoc magnus ille *Plato*, qui teste *Laërtio*, *primus in philosophia providentiam nominavit*, intellexerat. Hinc, ut ex o) *Attico* quodam ejus sectatore didicimus, homo ille sapientissimus, ne Dei

A 5

pro-

n) L. de Quaestion. 83. Quaest. 44.

o) Apud EUSEBIUM, L. 15. de Praeparat.

providentiam clarissima ubivis luce circumfufam & omnium hominum mentibus irradiantem negare cogeretur, contra nonnullorum philofophorum, opinionem, mundum aliquando incoepiffe, atque a Deo conditum fuiſſe afferebat. *Quod enim, inquit ille, ortum non habuit, huic neque factore opus eſt, neque curatore. Igitur ne mundo providentiam auſſerret, negavit ortum non fuiſſe.* Qui autem effector eſt operis, ut p) PHILLO uberius demonſtrat, is diſciplina & hortatu naturae inſtructus, ut illud incolumi perpetuitate gaudeat, ſtudioſe attendit & providet. Nam quis parentum animos ad tantam induſtriam erudivit, ut prolium ſuarum curam & ſollicitudinem adeo conſtanter ſuſcipiant; & quaecunque illis detrimenti aliquid afferre aut nocere poſſunt, omni ſtudio ac viribus répellant; quae vero conducunt, vel aliquam utilitatis ſpeciem praefeferunt, pari conatu & ſolertia comparare adlaborent? Quis brutorum animantium in alendis tutandisque foetibus ingenium roborque condidit? Quis tantam in illis providi laboris aſſiduitatem ſtabilivit? niſi qui univerſae naturae, tum recti honeſtique amoris & inſtinctus, quem illa ſuadet & ſuggerit, auctor, fons & origo eſt. *Ab ipſo utique,* inſert THEODORETUS q),
affe-

p) L. de Mundi Opificio, item L. de Ebriet.

q) Scrm. 1. de Providentia.

affectum omnem, quo in pignora nostra ferimur, accipimus: totus autem mundus & totum humanum genus creatoris sui pignus est; & ideo ex hoc quoque affectu, quo amare nos fecit pignora nostra, intelligere nos voluit, quantum ipse amaret pignora sua. Sed numquid amaret illa, nisi eadem regeret, ac provida mente illis prospiceret? Quis operator, ait r) AMBROSIVS contra Epicureos, negligat operis sui curam? Quis deserat & destituat, quod ipse condendum putavit? praefertim cum aliquid non fecisse nulla injuria sit, non curare autem, quod feceris, summa inclementia.

Sed fortassis mundum ipsum a nemine, atque hinc ne a Deo quidem factum esse cum s) ARISTOTELE nugaberis? Fuerit sane isthaec nonnullorum cum Stagyrita opinio (quem tamen t) TULLIVS plane aliter sensit testatur) an quidquam evidentius reperies, quam quod huic insaniae sanior & operosior philosophia nullo non tempore opposuit? Hinc mittamus has nugas & ingeniorum alias acutissimorum deliria. Nam & his non raro, quemadmodum lucidissimis astris, evenire solet, ut non eodem semper splendore fulgeant, sed quasdam velut luminis vicissitudines diminutionesque patiantur,

r) L. 1. de Officiis, c. 13.

s) L. 8. Phys. item L. de Coelo & alibi passim.

t) L. 2. de Natura Deorum.

tur. Merito igitur concludit NEMESIUS u)
Neceſſe eſt, inquit, eundem & procreato-
rem eſſe rerum omnium & iis providentem.

Immenſus item eſt Deus: quis enim
 eidem limites poſuerit? Nam quod limita-
 tum eſt, nonniſi ab altero arctatur: alterum
 vero Deus, a quo dependeat, non habet.
 Atqui hoc ipſo, quod immenſus eſt, neceſſe
 erit, ut eum quoque providum eſſe dicamus.
 Etenim ſi per immenſitatem rebus omnibus
 intime praefens eſt, an ipſum, ſicut olim
 Nero conflagrantem Romam vidit Romae,
 ita caſus hominum & mundi fata, ſeu qua-
 lemcunque rerum ſeriem in medio iſtarum
 intueri opinabimur? Quodſi perfectius eſt
 agere, quam ubi oporteret agere, otia-
 ri, quis otioſum illum potius, quam ſtrenuum
 ſapientemque tanti operis ſui curatorem eſſe
 iudicabit? Enimvero, ut iisdem prope cum
 TULLIO x) verbis utar; aut negandum eſt,
 eſſe Deum; aut qui Deum eſſe concedunt,
 iis fatendum, eum aliquid agere, idque prae-
 clarum. Nihil eſt autem praeclarum mundi
 adminiſtratione: Dei ergo conſilio admini-
 ſtratur mundus. Agit proſecto Deus; &
 circa illa, quae fecit, intelligentia praeprae-
 mis & voluntate, id eſt providendo, agit:
 ſic enim agere ſolum illius eſt, qui Deus,
 qui rerum omnium conditor, qui actionum

no-

u) L. de Natura Hominis, c. 43.

x) L. 2. de Natura Deorum.

nobilissimarum hortator, exemplar & finis esse debet y). *Quomodo igitur, apte refert SALVIANUS ex Pythagora, negligere mundum Deus dicitur, quem hoc ipso satis diligit, quod ipsum se per totum mundi corpus intendit?*

Quodsi aliter est, quomodo hunc mundum resque universas procreavit? Ipsa enim haec procreatio fieri sine providentia non potuit z). *Nihil enim, quod fit, propter se ipsum est factum; sed ad usum aliquem fieri necesse est: prout observat LACTANTIUS. Etenim quis est vel tam ineptus, vel tam otiosus, ut aggrediatur aliquid facere frustra, ex quo nullam utilitatem, nullum commodum speret? Qui domum aedificat, non ideo aedificat, ut tantummodo sit domus; sed ut habitationi sit opportuna: qui navim fabricat, non ideo infumit operam, ut tantum navis appareat; sed ut in eo navigetur. Similiter caetera, quaecunque fiunt, non utique incassum, sed ad usus aliquos utiles laborantur. Divinus igitur hujus mundi architectus non more aliquo caeco, sed ob finem, qui tam menti suae sapientissimae, quam optimae ac perfectissimae voluntati potentiaeque congrueret, ingens hoc opus, mundanam videlicet machinam, construxit. Quodsi finem habuit, eumque tanto Numine dignum, non jam in ipso studia praeparationes-*

y) L. I. de Gubernatione Dei.

z) L. 7. Divinar. Institut, c. 4.

tionesque mediorum defuisse manifestum est. In his autem quid nisi plena consiliorum dispositio & providentia relucet? Quid enim est hoc, ea quae facis, cur facias scire, ac siquidem facere velis & possis, recte decenterque ordinare?

Sed quid tandem causae habeat Deus, cur eam, quam in condendo exhibuit curam, postea non exerceat? An cum velit quidem, non tamen potest? Atqui posse illum, quae ab eo facta sunt, testantur. a) *Etenim longe majus est e nihilo produxisse aliqua, quam jam extantibus providere.* An vero cum possit, non vult? *Velle autem ipsum eadem iterum creatura testis est: quippe nullo alio cogente ad procreandum accessit. Sed neque tantquam indigus res omnes creatas produxit. Verum quia bonus erat & beneficentia praeditus mensuram omnem superante voluit iis etiam, quae non erant, ut essent, tribuere. Qui autem tanta in ea, quae non erant, bonitate usus est, quomodo a se producta negligeret?*

At enim numquid ipsa Dei opera non cernimus, ne quid amplius dicam, pulcherrime constituta, disposita, firmata? Quocumque oculos animumque convertamus, mortalia, immortalia, sublimia & terrena, animata & inanima clamant, & unanimi quasi voce loquuntur, quiddam super nos esse, quod haec tam mira, tam magna, tam multa creavit,

*) THEODORETUS L. 2. de Providentia.

rit, fecerit, & creata, facta, etiam nunc dirigit & conservet. Id autem est Deus, cuius summae ac perfectissimae naturae nihil magis convenit, quam ut curam tutelamque operis sui gerere & velit & possit. Ad haec igitur tam illustria supremi conditoris artefacta transeamus; atque in his fulgentissimum divinae providentiae solem uno alterove ictu non tam oculorum quam animi contemplemur.

§. II.

Divinam Providentiam rerum conditarum ratio demonstrat.

Duos nobis Deus, ut b) CHRYSOSTOMUS notat, ab initio magistros & doctores dedit, mundum videlicet a se fabricatum & conscientiam. Horum uterque sine vocis externae strepitu quemque mortalium instituit. Profecto admirabilis mundi hujus structura & elegantissima rerum omnium dispositio quidam quasi liber est omnium oculis semper patens; ubi in *paginis elementorum ac voluminibus temporum communis & publicae institutionis doctrina legeretur c).*

Atque inter illa, quae ex rerum creaturarum aspectu naturae magisterio discimus, praecipue nobis aeterna Dei cura & providentia

b) In Orat. de Anna.

c) PROSPER, L. 2. de Vocat. Gent. c. 4.

dentia declaratur. Haec enim adeo insigni literarum sententiarumque apparatu exarata ibi refulget, ut eam non una gens aut altera, sed omnes legere possint nationes, tam exultae moribus, quam barbarae, tam rudes, quam eruditi.

Sunt autem duae potissimum hujus mundi partes: quarum altera coeli astrorumque amplitudine, varietate ac ordine, altera elementorum, nec non aliarum rerum coelo subjectarum ambitu continetur. Quid vero in tanta rerum tamque vasta mole factum est temere aut sine causa? Quid non ad eum finem, cujus gratia institutum est, aptissime dispositum distinctumque cernitur? Quid non summo consilio excogitatum & elaboratum? Quam sollicite opportuna singulis, prout cujuslibet ratio exigit, adminicula sunt destinata? Et in coelo quidem videmus astrorum motus immutabili constantia esse finitos & aequabiles, omniaque ratis ordinibus moderata. Sol ille quanta quotidie sive terrarum duntaxat, sive coeli simul spatia perlustrat, ut intra commodum tempus suo partim calore, partim lumine globum terrae reficiat? Ignorare quis potest, cum terras nox opacat, Lunae tum crescentis tum fenescantis, aliorumque siderum conversiones, pulchritudinem & ornatum: quorum omnium non modo aspectus est jucundissimus, sed etiam usus magnitudine commodorum,

dorum, quae inde manant, oppido praestans & passim necessarius? Haec navigantibus in mari metas locorumque distantias designant; aëris temperiem, temporum spatia, dierum noctiumque modo breviorum, modo longiorum, modo obscurarum, modo sublustrum vicissitudines definiunt; pluvias item, grandinem, nives, glaciem variasque anni tempestates cum summa salute & conservatione rerum omnium conciliant.

d) *Quis vero hunc hominem dixerit, qui cum tam certos coeli motus, tam ratos astrorum ordines, tamque omnia inter se connexa & apta viderit, neget in his ullam inesse rationem, eaque casu fieri dicat; quae quanto consilio gerantur, nullo consilio assequi possumus? Quam summam in hoc coelesti ordine rationem cum gentiles mentis oculis saepe non parum obcaecati satis intelligere ac distinguere nequirent, ad illud postremo delapsi sunt, ut haec ipsa sidera totidem esse divina Numina crederent.* Patet hoc apud e) **CYRILL. ALEXANDR.** ex *Juliano*, ubi famosus hic religionis Christianae desertor & impugnator istam gentilium, imo, ut ipse putat, omnium olim hominum persuasionem tueri nititur. Ex hac igitur sola coelestium rerum tum inter se conjunctione, motu & elegantia,

d) **CICERO**, L. 2. de Natura Deorum,

e) L. 2. contra Julianum,

tia, tum usibus ac necessitatibus subjacentis terrae accommodata ratione merito infert THEODORETUS praestantem aliquam summamque providentiam ab hominum genere suspici oportere.

Quodsi a coelestibus rebus ad terrestres veniamus, hasque ut illas celeri duntaxat obtutu lustremus, quid est in his, quod non admirandam Dei providentiam insigniter ostendat? Intuemur hic prope immensam agrorum, montium, stirpium arborumque varietatem: his vero interfusa flumina, rivus, maria, insulas quoque tam numero, quam situ innumerabiles: quarum rerum quanta sunt commoda, nonnisi sapientissimo consilio inventa & alienis usibus praeparata?

Et vero quid est illud, quod nunc quidem arbores fruticesque in flores & folia calices suos, quibus decentissime vestiuntur, expandant, nunc vero vestimentis ornamentisque spolientur? Quid? annon arbores & plantas id veluti persentiscere dicemus, quandonam calices floresque per naturae leges protrudere fas sit: rursus quamdiu folia sustentare, & quasi manu tenere, quando illa dimittere, viresque sub terrae viscera contrahere consultum sit? adeo ut ante praefixum tempus id nec moliri audeant, nec possint. Si haec oculis animoque contemplerur, animalium item numerum ac diversitatem: dum alia terram occupant, aërem
alia

alia circumvolitant, alia undis Inhaerent, alia inter terrae, quam reptando radunt, viscera sedem ponunt: ut in his quoque usuum materia nobis & promptior redderetur & uberior. Haec demum aliaque fere infinita si non interrupto tot annorum lapsu modoque semper simili & eodem evenire videamus: quis non colligat necessario aliquid summa mente praeditum existere, Deum videlicet providentissimum, qui perenni cura res omnes superas & inferas temperat, moderatur, gubernat? Unde non immerito f) **ARISTOTELES**, vel quisquis est auctor *Libri de Mundo*, sic infert: *Quod in navi gubernator, in curru auriga, in choro praecentor, id in orbe est Deus: hoc solum discrimine, quod in illis quidem laboriosum hoc regimen, anxium & exercitum sit, Deo autem sine dolore aut labore, sejunctumque ab omni corporis nisu.* Sed haec omnia licet ordinatissima quadam serie cohaereant; cum tamen ex partibus non modo diversis, sed etiam inter se non raro pugnantibus constent, quomodo vel illa primum consistere, vel conservari etiamnum potuissent; nisi, quod egregie observat g) **ATHANASIUS**, aliqua suprema, ut ipse vocat, intelligentia summo consilio & sapientia istarum rerum perpetuitati consu-

B 2

leret?

f) Libro *περὶ τοῦ κόσμου*, quem Stobaeus citat tanquam Epistolam **ARISTOTELIS** ad Alexandrum M. Maced. Reg.

g) *L. contra Gentiles.*

leret? Sicut enim, inquit is L. cit., neque in civitate, neque in exercitu diu pacis tranquillitas ordoque vigeret, nisi dux aliquis, magistratus aut princeps esset, qui omnes in officio contineret, publicaeque saluti prospiceret: ita neque h) *tam certus naturae ordo procederet, nec tam dispositos motus locis, temporibus, efficientia, spatiis, qualitatibus explicaret, nisi unus esset, qui has mutationum varietates manens ipse disponeret. Hoc quidquid est, quo condita manent, atque agitantur, usitato cunctis vocabulo, Deum nomino.*

Non minus autem stirpium & animantium rata & perpetua propagatio providentem esse persuadet Deum. i) *Animalium enim quanta varietas est? quanta ad eam rem vis, ut in suo quaeque genere permaneant? Etenim, k) quomodo ex homine homo, bos ex bove semper gignitur, & singula primo ex situ nascuntur, non alieno, si non est providentia? Ita vero tam in stirpibus, quam animantibus cuncta & ordinata sunt & servantur, ut, qua ratione istarum rerum stabilis propagatio non turbetur aut cesset, forsitan intelligere quidem, non tamen satis admirari possimus: quemadmodum haec TULLIUS l. c. fusius describit. Nunc autem l) *quodsi**

h) BOËTIUS, L. 3. de Consolat. Prof. 12.

i) CICERO, L. 2. de Nat. Deor.

k) NEMEJUS, L. de Animæ Facult. c. 42.

l) Ibidem.

quodsi quis naturali, ac necessaria quadam serie progredi ista dixerit, nihil dicit aliud, nisi providentiam una cum creatione versari. Quod enim aliqua serie & consecutione creatum omne procedit, id est argumento, cum creatione simul esse constitutam providentiam. Est enim providentia rerum, quae sunt, postquam sunt condita, rectio & gubernatio. Ita nihil iste dicit aliud, quam eundem & factorem esse & providere rebus omnibus.

Sunt autem & alia in animantibus, quae divinae providentiae foecunditatem manifestant. Omnia, inquit m) AMBROSIVS, penetrat divina sapientia, implet omnia: idque locupletius ex irrationalium sensibus, quam ex rationalium disputatione colligitur. Quis enim solertissimum illorum in vita tuenda studium, in procurando pabulo, in quaerendis fabricandisque nidis aut latibulis ingenium & industriam, in alenda sobole curam, in captanda praeda dexteritatem non miretur? Quae quidem sunt eo praestantiora divinae providentiae signa, quo magis certum est, bruta animalia nullo consilio aut scientia polere. Quid? annon cuique animanti cognitum est, quemadmodum suam tueatur salutem: si virtus suppetit, resistendo, si velocitas, fugiendo, si astutia, praecavendo? n) *Quis eas usum medendi herbarumque docuit*
 B 3 habe-

m) 6. Hexaëmer, c. 4.

n) Ibidem.

habere notitiam? Homines sumus, & saepe specie herbarum fallimur, & plerumque, quas salubres putamus, noxias reperimus. Quoties inter dulces epulas cibus lethalis irrepfit, & inter ipsas aulicorum excubias ministrorum vitalia Regum feralis esca penetravit? Ferae solae norunt odore noxia & profutura discernere: nullo praevio praegustatore carpitur herba, nec laedit. Longissimum foret ea hic porro recensere, quae in eodem libro, & a o) BASILIO, p) PLINIO, & inter recentiores a P. q) PARDIES S. J., item a r) JULIO BERNARDO DE ROHR, aliisque non paucis de variis animantium proprietatibus, solertia & quasi provida sagacitate copiosius afferuntur. Quae cum usu & attentione quotidiana percipere nobis liceat, quanta in his omnibus divinae providentiae argumenta deprehendimus?

Sed unum ex alio mirandum occurrit. Structura corporum in animantibus qualis est? artificiosissima, usibus & horum conservationi bellissime congruens, stupenda. Nam in quovis animante, ut de insectis quoque longius refert Cl. Pluche s), ossa inter se aptissimis nervorum juncturis constricta & soli-

o) Homil. 7. & 8. in Hexaëmer.

p) Histor. Natur.

q) Discours de la connoissance des bêtes,

r) Bibliotheca Physica, quam recens locupletatam edidit Lipsiae Abraham Kastner anno 1754.

s) In Spectac. Nat. p. I. de Insectis,

solidata reperiuntur. Haec autem operta sunt visceribus & venis per corpus diffusis; ut per has veluti per rivos discurrens humor & sanguis univërſa membra succis vitalibus irrigaret. Iſtam demum interiorem fabricam aptiſſime conſtructam ſuperjecta pelle providus Deus contexit: quam vel ſola pulchritudine decoravit, vel ſetis adoperuit, vel ſquammis munivit, vel plumis adornavit. Quid de aliis quoque horum corporum partibus, earumque ordine, uſibus & emolumentis dicam? Nihil enim his vel ad ornatum pulchrius aliquid, vel ad tutandum aptius, vel ad nutriendum commodius, vel ad operandum expeditius, vel etiam ad quietem accommodatius ſapientiſſimorum hominum ingenia excogitare, aut elaborare artes unquam valuerunt. Profecto g) *in omni corporis parte manifeſta eſt providentiae cura: quae res ex diverſis Auctorum libris poteſt colligi.* Etenim ſit) ARISTOTELIS, u) CICERONIS, x) THEOPHILI PROTOSPATHARII, y) THEODORETI, ipſius z) NEMESII, a) LACTANTII, Medicorumque

B 4 tam

*) NEMESIUS L. 2. de Natura Hominis, c. 44.

†) LL. quatuor de Partibus Animal.

u) L. 2. de Nat. Deorum,

x) Epitome.

y) L. 3. & 4. de Providentia.

z) L. ſupra cit.

a) L. de Opificio Dei.

tam veterum quam recentiorum, praecipue b) SEVERINI, c) BLASII, d) COLLINSII, e) WINSLOVII, nec non aliorum complurium de partibus animalium opera & elucubrations uberius hic inspicere vacaret, annon totidem fere providentiae miracula, quot minima etiam in animantibus officula & partes ac destinata his omnibus ministeria contempleremur? De hominis vero, quem inter animalia praestantissimum Deus esse voluit, structura quid dicam? Hunc enim providentissimus rerum conditor facere quasi coelestem voluit, caetera universa terrena. Hinc ipsum, ut eleganter describit f) LACTANTIUS, ad coeli contemplationem rigidum erexit, bipedemque constituit: scilicet, ut ea spectaret, quorsum se contendere oportet: illa vero depressit ad terram, ut quia nulla his immortalitatis expectatio est, toto corpore in humum deflexa ventri pabuloque servirent. Hominis igitur solius recta ratio est & sublimis status: cuius prope divina mens, quia non tantum animalium, quae sunt in terra, sed etiam sui corporis est sortita dominatum, in summo capite speciatim collocata, & tanquam in arce sub-

b) Zoetomia Democritæ,

c) Anatomie Animal.

d) Anatomie Corpor.

e) Exposit. Anatom.

f) Libro mox cit. c. 8.

sublimi speculatur omnia & contuetur. Hanc
ejus veluti aulam Deus non obductam por-
rectamque formavit, ut in mutis animalibus,
sed orbi & globo similem: ut hac ratione
mens hominis quodam quasi coelo tegeretur:
cujus cum summum fastigium naturali veste
texisset, priorem partem, quae dicitur fa-
cies, necessariis mirisque membrorum mi-
nisteriis & instruxit pariter & ornavit.

Illud etiam quam est mirabile, quod, cum
res cunctae certa specie contineantur, sibi-
que secundum hanc similes imo eadem sint,
varia itidem individua earundem specierum
ab invicem discerni nequeant; hominum ta-
men plane alia sit ratio? Cur enim omnium,
quotquot fuerunt, aut sunt, hominum ne-
mo alteri similis adeo extitit, ut de utroque
illa inter Ascanium & Astyanactem conficta
comparatio perfecta ratione institui, dicique
vere posset: *g) sic oculos, sic ille manus, sic
ora ferebat?* Sane nisi istam inter homines
vultuum, lineamentorum formarumque di-
versitatem divina providentia invenisset,
eamque illis partim in fronte, partim in re-
liqua corporis specie praefigeret, quantam
in humana societate perturbationem, quae
immania flagitia, quot lamentabiles casus
nasci necesse esset? si neque conjuges sese
invicem, neque amicus hostem, neque libe-
ri parentes, neque hi filias ab externis aut

B 5

uxo-

g) Virgilius L. 3. Aeneidis.

uxoribus suis tali ratione distinguerent? sicut egregie describit JULIUS FIRMICUS h). Quis porro in publicum exire non formidaret; aut quid impune facere non liceret; ubi quantumlibet facinorosi facile in illa communi omnium similitudine ac confusione delitescerent?

Praetermitto hic alias res plurimas, & ordine suo miras, & instituto insignes, & opere aut usu eximias; quae in aspectabili hujus mundi theatro providentiam dari uberimo suffragio demonstrant. Ad domesticum igitur intimumque de divina providentia testimonium progredior; quod tum humanis omnibus expressius, tum ad persuadendum efficacius merito aestimatur.

§. III.

Intima & Communis Hominum Persuasio Dei Providentiam manifestat.

Quod sibi quisque intra se dicit testimonium instigante natura, si attento animo minimeque turbido penset, i) *in eo tanta vis est ad demonstrandum, ut contra dici nihil possit*: praesertim si eundem esse in caeteris hominibus sensum & constantem animi sententiam, certum & exploratum teneamus. Sed numquid naturam exuere possumus, ut divi-

h) L. 7. Astronomicorum, c. 4.

i) NEMES. L. de Nat. Hom. c. 44.

divinae providentiae lumen animos nostros valido sensu non perstringat? Nisi forsân ratio ipsa secesserit; aut assiduitate scelerum naturae vox stimulusque languescat. Nam inprimis, ut cum k) LACTANTIO loquar, *divinae providentiae effectum esse mundum, inter philosophos pene universos convenit.* Hoc enim a Pythagoreis, Stoicis, Peripateticis atque a primis illis septem Sapientibus, a Socrate usque ad Platonem professo & indubitato habitum est: donec unus multis post saeculis delirus extiterit Epicurus; qui auderet negare id, quod est evidentissimum, studio scilicet inveniendi nova; ut nomine suo constitueret disciplinam: & quia nihil novi potuit reperire: ut tamen dissentire a caeteris videretur, vetera voluit evertere; *in quo illum circumlatrantes philosophi omnes coarguerunt.* Sed hi forsân istud scientiarum disciplinis instructi, non magisterio naturae didicere? Imo vero naturae ista vox est. 1) *Omnes etiam religionis expertes vi ipsa & quadam necessitate compulsi, & sentiri omnia a Deo & moveri & regi dixerunt.* Cur enim si belli terror, si saeva tempestas, si grando, si morborum pestifera vis incumbat, si alimenta frugibus longa siccitas denegat, si aliud grave malum nobis impendat, nullius etiam exemplo aut disciplina eru-

k) L. 2. Instit. Div. c. 8.

l) SALVIANUS, I, 1, de Gubern. Dei,

eruditi, sed m) *natura nos perducente*, ad Deum obtestando confugimus? Quid? si existeret quidem Deus, sed vel non sciret, vel nollet, aut non posset imploratam opem praestare? Cur preces & suspiria etiam ab invitis pectoribus natura excuteret? Ecquid ipsa nos inutiliter fatigaret; & non levibus periculis ac malis saepe res nostras fortunaeque & vitam ipsam objiceret: cum non raro plus animum divinae providentiae, quam proprio rerum nostrarum studio immergamus? Nam nisi hoc ipso res omnes divino nutui subjacere, illiusque sapientia & voluntate regi judicaremus, quomodo Deum ad brevissimas saepe tacitasque preces nobis attentum, hortante natura, cuperemus; qui perennes & diversissimos hujus mundi strepitus non curaret? Quomodo illi curam injici circa res privatas existimaremus, quem communis rerum omnium conditio non moveret?

Eadem ex institutione, videlicet ipsius naturae, profectum est, ut divinitatem, sive haec recte cum Christianis unica, sive falso cum gentilibus multiplex statuatur, cultu aliquo, sacrificiis ac donis prosequamur. Judicamus igitur Deum & posse & velle nobis bona largiri. n) *Si enim Deus nihil unquam boni tribuit, si colentium obsequio nul-*
lam

m) NEMES, L. de Facult. Animz, c. 44.

n) LACTANT, de Ira Dei, c. 8.

lam gratiam refert, quid tam vanum, tam stultum, quam templa aedificare, sacrificia facere, dona conferre, rem familiarem minuere (quod omnis semper natio faciendum esse putavit) ut nihil assequamur? Quodsi vero boni aliquid nobis a Deo praestari & mala repelli recte censeamus; annon hoc ipso ex fonte providentia deducitur? Si enim Deus multis saepe varia petentibus possit annuere, quin ordo rerum turbetur; quid hoc demum aliud esse dicemus, quam a nobis, impellente natura, Deum esse providum existimari? An enim Deus tam variis rebus, tam modo diffitis, modo conjunctis, modo inter se pugnantibus, modo supra, modo infra existentibus nullo non tempore intentus esse posset, nisi se providum exhiberet? Quomodo jam huic, jam illi petita concederet, nisi rerum universitatem solertissima providentia gubernaret?

Haec autem insita omnibus hominibus de providentia Dei persuasio non tam stabilis permaneret, nec confirmaretur diuturnitate temporis, nec una cum saeculis aetatibusque hominum inveterare potuisset, si ex ipsius disciplina naturae non emanaret.

o) *Opinionum enim commenta delet dies, naturae judicia confirmat.* Natura igitur ad exorandum Deum nos adhortatur: & si natura suadente id facimus; a quo alio nisi a
Deo

e) CICERO, L, 2, de Nat, Deor,

Deo tanquam auctore naturae communis haec & salutaris animorum perculsio nata est? Ille autem providus non sit, qui tanta providentia facit, ut eundem implorando providi simus, ejusque circa nos providentiam uberius experiamur?

§. IV.

*Quaedam Adversantium Reflexiones amica
crisi expenduntur.*

DIALOGUS.

ANTINOUS. PRONOEUS.

ANTINOUS. Audivi te haecenus Pronoei multa de Dei providentia disputantem: nunc, si lubet, ea ego tibi, de quibus mihi hac in re dubium superest, exponam.

PRONOEUS. Numquid illorum ex grege tu es, quorum Deus non alius nisi venter est? Ita enim dubitare de providentia Dei non potes, ut non simul una hac dubitandi ratione Deum ipsum in animo tuo quasi absorbeas. Qui enim dubitat, num id, quod intuetur videat, idipsum negat: sed quid in oppositum afferre possis, percerem scire.

ANTIN. Sunt ea non, ut tu fortasse reris, exigua: sed quemadmodum tu Pronoei necdum omnia, quae philosophia suppeditat,

tat, de providentia divina exposuisti; sic aliqua nunc quidem expromam; reliqua vero, posteaquam te plura dicentem audivero, tunc demum proferre constitui.

PRON. Ita est: bene adhuc, quid supra pollicitus sim, meministi: sed neuter nostrum promissa differat: ego te Antinöe! tu me pariter hodie a meridie dento auscultabimus. Nunc missis ambagibus, quid contra Dei providentiam tuo in animo coquas, palam effare.

ANTIN. Sane providus Deus esse nequit, nisi laboriosissimus: ut apud p) *Tullium*, nescio quis, observat. Nisi quietum autem, nihil beatum est: proinde si mundo inest Deus, qui regat, qui gubernet, qui cursus astrorum, mutationes temporum, rerum vicissitudines ordinesque conservet, terras & maria contemplans, hominum commoda vitasque, ut tu Pronöe! sentis, tueatur; nae ille est implicatus molestis negotiis & operosis: beatus non est: Deus non est.

PRON. Audio hic, da veniam verbo, ex *Epicuri* disciplina, ut q) *Boëtius* ait, *stultitiam magna latrantem*. An tu pariter eorum ex numero te esse prodis, qui, sicut r) *AMMONIUS* notat, quanto intervallo divina cognitio & vis nostram superet, non intelligunt;

p) L. 1, de Nat. Deorum.

q) L. 3. de Consol. Prof. 12.

r) L. de Interpret.

ligunt; & propter hanc incitiam ex nostris rebus conjecturam de iis faciunt, quae ad Deum pertinent; ac nostram in illum imbecillitatem transferunt? Nescis, quam praeclare de hoc inter alios differat s) *Plotinus*? Nam quomodo is laborare in opere disponendo & negotiis distringi potest, in cuius sola voluntate mundana consistit operatio?

Neque vero is aliunde arcessit sapientiam, quam ex se habet: non ei adventitia est potentia: quidquid est, ipse est: qua demum ratione ipsi operosum sit velle? Spargit etiam aeterna illa lux quoquoersum suos radios; & uno eodemque, ut ita dicam, ictu sinus omnes & abyssos penetrat, coeli, terrae, maris: nec praestit solum divinitas haec rebus omnibus, sed interest, imo inest. Quid miramur? Sol ille quantam mundi partem simul lustrat? Nostra mens quantam congeriem rerum una cogitatione complectitur & servat? O fatui! non censemus plura inspicere & concipi ab eo posse, qui hunc ipsum solem, hanc ipsam mentem creavit & fecit? Deum nosti? Videlicet summum cogites necesse est: summus autem penitus non esset, nisi etiam in cognoscendo & operando, prout vult ac decet, summus foret.

ANTIN. Equidem, fateor, si Dei naturam lumine rationis attentius contempler, facile illa omnia, quae hic affers, intueor:
verum

s) Enn. 4, L. 4, c. 12.

verum an tot innumera, quibus hic mundus concutitur, mala ingruerent, si Dei providentia praeesset? Id profecto non capio. Et quoniam ex *Epicuri* disciplina, quae antea dicebam, prodiisse ajebas; ecquid ille non inepte hic arguat, patienter, quaeso, excipias.

PRON. Numquid casum tu aliquem caeco rebus omnibus impetu dominantem afferes; aut simile commentum ab ipsis gentilibus derisum, & validissimis argumentorum velut copiis laceffitum ac profligatum re-
censebis?

ANTIN. Minime id nunc quidem; sed idem mihi, quo tu antea usus es, argumentum *Epicuri* videtur. Sic enim is colligit: Deus aut vult tollere mala, & non potest; aut potest, & non vult; aut neque vult, neque potest; aut & vult, & potest: si vult, & non potest, imbecillis est; quod in Deum non cadit: si potest, & non vult, invidus; quod aequè alienum a Deo: si neque vult, neque potest, & invidus & imbecillis est; ideoque neque Deus: si vult, & potest; quod solum Deo convenit; unde ergo sunt mala? Aut cur illa non tollit? Haec si apud
t) *Lactantium* saepius a te citatum legere velis, invenies & illud, quod ibidem additur: *Plerosque philosophorum, providentiam*
defen-

9) L. de Ra Dei, c. 13.

defendunt, hoc argumento perturbari solere, & invitos pene adigi, ut Deum nihil curare fateantur.

PRON. Non est, Antinöe! non est, cur insigne quid arbitrere, quod *Epicurus* stolidè hic immurmurat: annon advertis, quod in postremo haereat? Nescit is, cur Deus tot mala permittat; vel etiam, quod non abnuo, adornet: igitur providentiam negat. An propterea, si non capit quod ipsi forsitan obscurum est, negare debuit alterum, quod neminem latere potest? Quis enim sapiens ideo dari oceanum negabit, quod ejus mensuram non assequitur? Quis anceps haerebit, an luceant stellae, quod easdem numerare non potest? Sic quando effecta omnia & quasi vestigia providentiae indagare non vales, eam ne dari quidem somniabis? Divina est, Antinöe! nec tam circumscripta limitibus, ut comprehendi ab homine possit. Altiora sunt illa aeterni consilii decreta, quam ut examinari a nobis possent, aut debeant.

ANTIN. Sed antequam a te, cur tot mala Deus non impediatur, porro intelligam, cave sis, ne plura mihi, quam proposui concedas: a Deo mala saepe non tolli aut impediri assereram: tu vero eadem non raro cudi ab ipso, velut a Jove fulmina contendis.

PRON.

PRON. Imo nihil omnino in hac grandi mundi machina geritur, turbatur, misceatur (peccatum excipio) cujus non causa & origo a prima illa causa sit. Quod ibi monstra & ferales bestiae nascantur; quod alibi pestifera labes multa hominum millia absorbeat; a providentia est: quod caedes & bellum plurimas regiones, & non ita pridem magnam partem Germaniae vastarit; quod eadem haec bellorum incendia quasi per orbem redeuntia nostris plerumque terris injiciantur: ab ista: quod integra etiam regna labantur & intereant; ab eadem ista: nempe fluxus omnis & refluxus rerum mundanarum ab eadem illa luna dependet, ortus regnorum & occasus ab illo sole.

ANTIN. Hoc ipsum denuo non leviter animum meum perturbat: qui enim, si haec Deo non solum permittente, sed ipso etiam auctore fiant, in ipso providentia superfit?

PRON. Igitur animum adverte: nam imprimis, quod uni malum esse videtur, numquid alteri bonum esse nequeat? Si versus u) *Prosperi* hac de re legeres, quam eleganter hoc expressum invenires? Certe quod obesse videtur parti, totum saepe mirifice juvat. Cur medicus hirudines ali, & corporibus applicari jubet? cur venam secari? cur integras interdum partes amputari a

C 2

cor-

u) Carmine de Providentia.

corpore consultum existimat? cur princeps arma saepe multis nocitura confici, suisque non raro subditis inferri summo consilio imperat? nonne ut haec omnia in totius corporis, in universae patriae salutem & comoda referantur? videlicet Deus totum, quod condidit, opus singulari cura completitur. Qui tantum singularia curat, ne quid in his subsit mali, studiosè cavet: sed universum administrans, quae huic bona sunt, praepremis attendit. Nam ad x) *prudenter gubernationem pertinet, negligere aliquem defectum in parte, ut faciat augmentum in toto.* Hinc illa, quae putas mala, vel mala non sunt, vel si ea quidem uni aut pluribus velut mala eveniant; tamen, si rationem rerum omnium spectes, adeo mali naturam non habent, ut potius bona censerì debeant.

ANTIN. Frustra haec Pronoee! frustra dicis: nam ea, quae nos mala judicamus, ideo bona esse affirmas, quia profunt huic universo: sive ut tu explicare mihi quidem videris; quia ista mala, quae fiunt, ad finem, quem auctor naturae universim sibi praefixit, quam bellissime aptantur. Hic autem duo sunt, quae vehementer contra te pugnant. Primum enim abs te quaero: cur prodesse illa potius, quam nocere huic universo dicas? Deinde cur prospicere Deus huic

a) Thom. Aquin. L. 3. contra Gentes, c. 71.

huic universo vel noluit, vel non potuit, quin privata inferre detrimenta statueret?

PRON. Sane quod olim y) *Seneca* confidenter edixit: *Se rem non difficilem facturum, causamque Deorum acturum*; id ego satis meo in animo experior: adeo enim, quae hic objectas, difficilia non apparent, ut providentiam Dei ulterius tueri suave mihi ac jucundum videatur. Non vides, quod haec ipsa, quae affers, providentiam potius exornent, quam deprimant? Nimirum, positis in propinquo malis, non solum notiora, sed etiam praestantiora & multo ampliora redduntur bona. Ideo, inquit z) *Synesius*, *ficus videmus suavissimum esse fructum, quoniam folia, corticem & truncum acrioris esse succi experimur*. Quis integrae valetudinis pretium melius novit aestimare, nonne qui aegritudinis molestias sustinuit? Quis dulcedinem quietis, quis securitatem portus, quis amicitiae suavitatem & commoda dignius celebrabit, quam qui laborum fastidia, qui maris rabiem ac tempestatum pericula, qui perfidiam & inimicorum insidias intueri potuit, aut sentire? Certe a) *perfecta bonitas in rebus creatis non inveniretur, nisi esset ordo bonitatis: id est, nisi, dum bona sunt caetera, quaedam*

C 3

di-

y) L. de Provident. c. I.

z) L. 2. de Provident.

a) THOM. AQUIN., L. 3. contra Gentes, c. 71.

dici possent deteriora. *Multa igitur bona sunt in rebus, quae nisi mala essent, locum non haberent. Sicut non esset patientia justorum, si non esset malignitas persecutorum, nec esset locus justitiae vindicativae, si delicta non essent. In rebus etiam, naturalibus, non esset unius generatio, nisi esset alterius corruptio: si ergo malum totaliter ab universitate rerum per divinam providentiam excluderetur, oporteret etiam bonorum multitudinem diminui. Necdumne intelligis, Antinöe! cur Deus huic universo tot insperferit mala, illudque velut mare insulis distinxerit? Sed sinamus porro loqui Doctorem, coram quo ipse Plato quasi quidam, ut b) Cicero ait, philosophorum Deus erubesceret. Sic autem ille paulo inferius pergit: c) Quodsi malum a quibusdam partibus universi subtraheretur, multum deperiret perfectioni universi, cujus pulchritudo ex ordinata bonorum & malorum adunatione consurgit: dum mala ex bonis deficientibus proveniunt; & tamen ex eis quaedam bona consequuntur ex providentia gubernantis: sicut & silentii interpositio facit cantilenam esse suavem. Hinc etiam ex commixtione malorum, quae tibi immerito displicent, Deus hunc mundum quasi quoddam pulcherrimum carmen, velut ex antithetis concinnavit.*
Sicut

b) L. 2. de Nat, Deor,

c) Loc, cit,

d) *Sicut ergo ipsa contraria contrariis opposita sermoni pulchritudinem reddunt; ita velut quadam non verborum, sed rerum eloquentia, contrariorum oppositione, saeculi pulchritudo componitur. . . . Sic intueri in omnia opera altissimi bina & bina, unum contra unum. Neque illud ignorari debet, quod ipsis etiam malis sua saepius remedia non solum efficacia, sed & simul prompta Deus obtulerit. Unde quod Nilus aridam Aegypti tellurem exundante quot annis alveo foecundet: quod iisdem in locis, ubi venena succrescunt, herbae medicae illis inimicae nascantur: quod ubi serpentes & viperae posuere latibula, ibi frequentior veniat fraxinus; cujus arboris fructibus pestiferum illud agmen abigitur: quod, ubi furunt & nocent crocodili, mus Indicus ibidem subsidio fit: quod demum, ut innumera taceam, tibi Antinöe! non ignota, quod, inquam, nulla sit regio, nulla fere civitas aut terrae locus, in quo adversantia malis auxilia cernere non liceat & admirari.*

ANTIN. Quae hic recenseres e) ex Historia praecipue Sinarum hausisti: sed operae pretium non est ista pauca duntaxat referre; cum multo admirabiliora enumerari possent. Cur igitur non alia hic commemoras?

C 4

Ego

d) AUGUSTIN. L. II. de Civ. Dei, c. 18.

e) Joann. Metell. p. 40

Ego ipse quam mira, quam multa his similia, vidi, legi, audiui ?

PRON. Scilicet an tu puerorum instar confertis solum narratiunculis delectare ? Nonne jam ex iis, quae dixi, quaeque tu ipse nosti, abunde intelligis, quam miro & provido consilio sua malis antidota sint praeparata ? Etiam illud praeclarum est, quod affert f) LACTANTIUS, ideo videlicet Deum non solum bona, sed mala ordinasse; quia homini sapientiam dedit, cujus omnis ratio in discernendis malis ac bonis posita est. Non potest enim quisquam eligere meliora, & scire, quid bonum sit, nisi sciat simul rejicere, ac vitare, quae mala sunt. Invicem sibi alterutrum connexa sunt, ut sublato altero, utrumque tolli sit necesse. Propositis igitur bonis malisque, tum demum opus suum peragit sapientia: & quidem bonum appetit ad utilitatem, malum rejicit ad salutem. Ergo sicut bona innumerabilia data sunt homini, quibus frui posset, sic etiam mala, quae caveret. Nam si malum nullum sit, nullum periculum, nihil denique, quod laedere hominem possit, tollitur omnis materia sapientiae: nec erit homini necessaria. Positis enim tantummodo in conspectu bonis, quid opus est cogitatione, intellectu, scientia, ratione; cum quocumque porrexerit manum, id naturae aptum & com-

f) L. de Ira Dei, c. 13,

modum fit? Ut vero evidentius rem supra propositam capias; quaero ex te: num illum, quem cernimus, mundum, resque singulas ex natura sua aeviternas esse arbitraris: nihil ut mutari, permisceri, tollive debeat; nisi hoc ipso talium rerum natura laedatur? Si ita judicas, quaero rursus, an, quia de natura rerum istarum loquimur, essentiam intelligas; an vero qualemcunque exigentiam? Si essentiam dicis, ergo cum continuas rerum mundanarum vicissitudines intuearis; illarum essentias mutari posse, idemque simul esse, quod est, & non esse, tibi stolide fatendum est: si arbitrariam exigentiam naturae nomine complecti velis; dic, quaeso, quid illud est, cur res illae potius exigant perpetuo durare, quam aliquando deficere? Nihil certe invenies. Providentiam igitur cavillabere, si eveniant ea, quae, ne aliquando fiant, nulla est, cur autem oriantur, non una pugnat ratio? Quid enim hic malorum nomine aliud, quam mala, ut vocant, *physica* comprehendimus? instrumenta videlicet, quibus variae hujus mundi partes vicissitudinum procellis involvi solent. Imo nisi rebus omnibus creatis illud inesset ingenium, ut insita quadam vi ad mutationem & casum vergerent, sed perpetua & immota stabilitate florent; an illa hominum insania satis propelli posset; qua eundem hunc mundum ab aeterno

extitisse ; ac quamdam divinitatis similitudinem continere fabularentur ? Merito igitur animalibus, oppidis, regnis, hominibus, rebusque universis (si animas hominum exceperis) internae sunt & suae pereundi causae : atque ut flumina prono ac perpeti cursu feruntur ad mare, sic illae res omnes per hunc malorum quasi canalem labuntur ad suam metam : meta vero illa est mors & interitus ; quibus pestis, bella, caedes & omnis generis offensiones ac ruinae ancillantur. Haec, mi Antinöe ! nisi demum capias ; si nihilominus ordinem totius universi ab auctore naturae sapientissime constitutum absque consilio fluere opinaris ; nae tu illis merito similis esse dicare, qui quoniam nausea & vertigine laborant, inverti ac moveri omnia putant ; cum ipsimet invertantur. Hic vero subrides tu : quid ergo ? num restat eorum aliquid, quae, ut exponerem tibi, disputatione instabas ?

ANTIN. Nimirum optabam ego, a te Pronoee ! redargui ac vinci. Non enim, ut tu suspicaris, eorum e numero sum ego, qui vitae liberioris gratia providentiam impugnant. Scio verissimam esse *Attici* cujusdam *Platonici* sententiam: g) *Parata quaedam res est & proclivis ad impietatem providentiae desperatio.* Ea vero, quae disputavi, dif-

g) Apud THEODORET. Orat., 6,

differere malui, quam judicare. Sed ne dubium mihi ullum superfit aut redeat, perge, si lubet, antequam prandendi tempus adveniat, argumentum pertexere.

PRON. Praeclare mones ex *Attico*: etiam illud mihi magnopere placet, quod animum praejudicii obsessum huc non atuleris. Hoc enim hominum genus, qui suis opinionibus immoti adhaerent, quis non aversetur? Incassum agit, quisquis illis persuadere aliquid laborat. His equidem te annumerare non sum ausus: inter illos tamen aliquem te esse judicavi, qui, dum scientiam profitentur, varia forsitan ingeniosius quidem, sed simul infelicius perquirunt: nunc rectos etiam hominum mores, jam scientiarum & artium disciplinas, mox integerrima summorum Principum facta, quin etiam facerrima religionis mysteria nimium Aristarchici & fastuosi expendere, vituperare, calumniari non verentur: dumque in terris nihil, cujus ipsi censores esse vel possint, vel audeant, residuum habent; ut ementitam sibi sagacitatis & prudentiae laudem eo amplius extorqueant, ad coelos ipsos gigantum more Catones isti oppido ridiculi suorum ausa ingeniorum & carpendi licentiam extendere praesumunt: providentiam praecipue incusant: multa illis vel rectius pulchriusque posse constitui, vel ordinari facilius,

lius,

lius, vel sapientius regi aequiusque administrari videntur. Sed cum hi saepe indigna, turpia, nefanda saltem intra conscientiae suae latebras exercent, ordinemque rectae rationis omnino perturbent; quid putas, Antinöe! de illorum sapientia statuendum esse? Certe vix inanem in illis providentiae umbram per saepe reperias: cum pessumdata probitatis lege impendentium & gravissimorum malorum periculis se ipsi temere objiciant. Igitur nunc magnopere gaudeo, hujus indolis hominem te non esse. Nam scito, unam ex praecipuis causas, cur Deus tot mundo mala inferuerit, hanc esse, ut hominum audacia & perversitas castigetur. Id enim providi gubernatoris singulare munus est, non solum recte facta praemiis afficere, sed etiam, quae ini- que sunt, poenis coercere. Has autem poenas Deus usu illorum, quae tu antea mala nuncupasti, non raro infligit. Scio multorum hanc esse opinandi levitatem, ut res prosperas aequae ac infauftas intra *solius fortunae arcam*, ut h) *Böetius* loquitur, geri atque caeca quasi manu inter homines dispensari existiment. *Toto mundo*, inquit i) *Plinius* & *locis omnibusque horis omnium vocibus fortuna sola invocatur, una nominatur,*
una

h) Loc. supra cit.

i) L. 2, c. 7.

una accusatur, una habetur rea, una cogitatur, huic omnia expensa, huic omnia feruntur accepta, & in ratione mortalium sola utramque paginam facit. Sed erras profecto, erras, si ita sentis: & quoniam hic de malis est sermo; lege, si placet, omnium aetatum historias: & invenies plurimarum civitatum regnorumque casus & interitus ob unas incolarum injustitias, dolos & flagitia iusto Dei iudicio concitatos fuisse: tum ut aliorum plecteretur iniquitas; tum ut similis aliorum insania fraenaretur. Quid de reliquo malorum genere loquar? iisdem illa ex fontibus multoties promanant. Attolle, & circumfer mecum oculos: vetera illa orbis regna contemplare: cedere illa; & quid aliud impetum illis dedit, nisi & Regum & subditorum scelera? Percurre animo, si potes alia plurima, sive quae antiquitus, sive quae proprio tempore aevo accidere: quid hic vides, si rite observes, nisi malorum catervas, Dei utique vindicis administras? Considera privatorum hominum acerbissimos casus: & hic denuo longius attende: quid? nonne criminum monstra in-
tue-

tueris, tot malorum genitricēs? Maris rabiem & procellarum vim nosti? ventorum illa conspiratione commovetur: sic illa, quae recitare poteris mala, nostra saepius concitantur infania: infania dico, quam scelerum quaedam dulcedo parit, diurnitas sustentat. Inaniter etiam horum malorum causas e vestigio insequeris: non illa statim faeviunt: ubi eorum irritamenta praecessere: tonitrua expertus es: numquid plurimum saepe dierum ingravescens calor antecessit? ex calore igitur fulgura & tempestates arguis, sed illa non statim: ita suae sunt malis causae; at non semper nimium propeae. Neque vero est, Antinöe! cur ista longius deducam: omnium fere hominum ista consensio est. Cur enim ipsi etiam gentiles fictitios olim Deos hominum delictis offensos variis precum & sacrificiorum ceremoniis denuo placare studuerunt? Cur improbi potius, quam probi mala ista perhorrescunt? Mihi crede, naturae iste sensus est: quid enim aequius fieri quisque censere debet, quam ut Deus eorum causa, qui a rectae rationis tramite in scelerum labyrinthum

rinthos insiliunt, providentiae suae filum prospere intextum paulisper involvat, & varia malorum monstra non solum ostendat, sed etiam immittat & incitet?

ANTIN. In novum profecto ac difficile dubium me coniecisti, Pronoe! Nam licet in caeteris persuasum me habeas, illud minime cum providentia conciliare valeo, quod homines multa virtute praediti non raro inter gravissimarum acerbitatum turbines misere luctentur; cum interea scelesti saepe nihil adversi sentiant, ac secundo & tranquillo amne navigent. Sed nolim tibi ultra molestus esse: ad pomeridianum ista colloquium, ut antea inter nos convenit, rejiciemus: non enim una, si recte conjicio, responsione res ista finiri poterit.

PRON. Veterem hic & pervagatam multorum querelam recoquis; quam k) *Tullius* ex Telamone prosequitur: ubi hic Deorum erga homines curam ita insinuat: *Nam si curent, bene bonis sit, male malis, quod nunc abest.* Verum, cum nos hora vocet,

k) L. 3, de Nat. Deor.

vocet, eamus: ampliozem, ut ipse mones,
 proposita quaestio disputandi locum sibi po-
 stulat: tu interim ea me dicturum confide,
 quae tibi persuadeant, verissimam esse hanc
 1) *Chryssippi* ex *Socrate* sententiam: *si ad-*
ministratio fingi nulla potest divina melior;
prorsus de his, quae fiunt, existimandum est,
sic evenire, ut eveniunt, esse satius.

Vale.

1) Apud *Cyrrill, Alex, L. 3. contra Julian,*

PARS

inflati, partim multitudini Deorum nimium dediti, partim vero etiam voluptatum amore depressi, aut certe quidlibet sentiendi audacia confisi, vastissima divinae providentiae penetralia temere pervestigarent; eam nobis velut effigiem caeca manu elaboratam exhibuerunt.

Nam licet multi eorum praeclaram de providentia doctrinam profiterentur, illud tamen fere omnibus erat commune, quod insignem simul errorem aliquem infererent.

Horum nunc praecipuos & tanquam aliorum capita breviter recensabo: tum quia ipsi etiam errores non incogniti quodammodo delectant, non secus ac tuto in loco perspecta naufragia; tum ut vera providentiae imago primum quidem in tenebris, postea vero in luce constituta, & jam pridem genuinis coloribus expressa nunc denuo paulum amoenior compareat.

§. I.

Praecipua quaedam circa Providentiam Systemata & Errores.

Principem de providentia fabulam concinnavit *Plato*, qui, tametsi res universas & singulas a providentia gubernari affirmaret; hujus tamen officii rationem, ut ex n) NEMESIO constat, non in Deo duntaxat, sed in tri-

n) L. de Facult. Animae, c. 44.

triplici moderatorum classe constituit. * *Primum* & praecipuum providentiae munus assignabat Deo principi, videlicet Jovi, quem velut summo in loco sedentem huic toti mundo ita praefecit, ut is primum. *Ideis*, deinde *coelo*, *sideribus*, tum *Universalibus* nempe *generibus*, *substantiae*, *quantitati*, *qualitati*, *formis* item, quae prioribus velut *species* suis *generibus* subjectae sunt, perpetua cura invigilare dicatur. ** *Alteram* regendi & curandi

D 2

* *Quis hic Platonem* & ex hoc *Julianum* Apost. apud *CYRILL. ALEX. L. 2.* contra eundem *Julian. delirantes aequo animo audire poterit?* quando asserunt, inferiores mundi partes a *Diis minoribus*, quos antea *Jupiter* condidisset, jussu ejusdem *Numinis* fuisse productas: ne, si *Jupiter* tanquam immortalis & sempiternus eas ipse faceret, illae quoque perpetuitatem nanciscerentur. Quasi vero non id a *Diis minoribus* eodem ex capite timendum fuisset; aut *Deus* solum sui simile ac quodammodo divinum efformare posset. *Rectius igitur cecinit PROSPER* in Carmine de Providentia:

*Omnem autem hanc molem mundi qui condidit, ipse
Et regit: utque nihil non ortum sumpsit ab
illo &c.*

** *En foetidam lacunam! cujus faece suum Ariani errorem perspersere: qui solum Dei filium ἀμείωτος, id est, nullo interposito, genitum a Patre ac procreatum, res vero alias a Filio fabrica-*

randi provinciam demandatam esse dicebat a supremo Numine Diis minoribus, qui coeli orbitam volventes, animalium ignobiliorum, stirpium aliarumque rerum, quae gignuntur, ortus & interitus dirigerent. *Tertiam* statuit providentiam, penes quam sit rerum agendarum, eventuum naturalium, necnon divitiarum aliorumque bonorum, quae fortunae dicuntur, administratio. Huic curae praeesse censet certos quosdam daemones humanarum actionum custodes; de quibus canit HESIODUS), a quo *Plato* delirare didicit.

Ex hac *Platonis* & *Hesiodi* fabula quasi ex turbido fonte profluentes rivi omnium fere antiquorum philosophiam inquinant. Id certe tum ex aliis, tum ex p) AUGUSTINO, qui hanc veterum opinionem solidis argumentis evertit, perspicere licet.

Stoici q), qui & fatum dari & in nostra esse aliquid potestate arbitrati sunt, providentiam, cui alias favebant, sua hac opinione dilacerarunt. Eundem ad lapidem pedes offendisse r) CICERO, ac propterea circa
pro-

bricatas fuisse fingebant: quos haereticos CYRILLUS ALEX. L. Thes. 15. tum ex aliis argumentis, tum etiam ex providentia, quam Deus habet erga res singulas, confutat.

o) I, Oper.

p) L. I, de Civ. Dei, c. 8. & L. 10. c. 14. & seq.

q) NEMES. L. de Fac. Anim, c. 25, & 42.

r) L. 2, de Divinit.

providentiam, qua liberae hominum actiones reguntur, cespitasse, non tam ingenii lapsu, quam fere communi Stoicorum impetu, videtur. Nam hi fati appellatione rerum omnium actionumque necessitatem, quam nulla vis rumpat, intelligebant. Hinc non modo a veritate, verum etiam ab ordine ac connectione aberrarunt. Quis enim aliquid in nostra sit potestate, si hominum voluntas illi penitus subiaceat necessitati, cui etiam Dei potestas sit alligata? s) *SENECA* sane, *porticus illius tibicen*, haud infirmus ut eum *LIPSIUS* vocat, in haec impingere videtur, libro quo minime debuit. *Eadem necessitas, inquit, & Deos alligat. Irrevocabilis humana ac divina pariter cursus vehit. Ille ipse omnium conditor ac rector scripsit quidem fata, sed sequitur. Semper paret, semel jussit. Ast, ut prosequitur t) LIPSIUS, germani tamen verique Stoici, aperta fronte nunquam ista professi sunt: aut siquid tale iis elapsum in calore illo, ut fit, scribendi sive differendi; verbis id magis tale comperies, quam re & sensu. Chrysippus ipse (qui primus corruptit & enervavit virilem sectam spinoso acumine quaestionum) de libertate imminuta apud Agellium diluit & purgat. Nec Seneca noster Deum fato subicit. (sanior illi mens) Sed genere quodam ser-*

D 3 monis

s) L. de Provident. c. 5.

t) L. I, de Constant. c. 18.

monis Deum Deo. Nam qui inter eos proxime verum accessere, fatum alias providentiam ipsam appellabant, alias Deum.

Aristoteles, sicut ex libro sexto *Ethico-*rum ad *Nicomachum* colligit u) *NEMESIUS*, administrari a sola natura voluit singula. Sed quis demum divinabit; quid quisque olim naturae nomine intelligi voluerit? Alii certe, ut ex x) *TULLIO* patet, eam caecam; alii ratione & scientia, praeditam esse affirmabant. Illud praeterea ex y) *AMBROSIO* & z) *LAËRTIO* de *Aristotele* constat, quod *Dei* providentiam, quam iste assererat, non ultra lunam descendere, Deumque suis contentum esse finibus, & praescripto regni modo degere; terrena vera consensione quadam & conspiratione volvi judicaverit.*

Menander a) & *Euripides* providentiam intra solos humanae mentis limites definiebant, Hi enim mentem, quae in quovis sit, cuique providere asserunt, Deum vero neminem.

Eadem

u) L. cit. c. 44.

x) L. 2. de Nat. Deor.

y) L. 1. de Officiis, c. 13.

z) In Vita Aristotelis.

* Hinc *Plutarchus*. Deum, qualem hic describit *Aristoteles*, merito vocat Speciem sive Formam, quandam separatam, ἴσδος χωριστὸν, insidentem globo universi. L. 1. de Plac. c. 7.

a) *NEMES.* L. cit.

Eadem fere opinionis insania laborarunt
 b) *Heraclitus & Democritus*, cujus fontibus,
 ut ait c) *CICERO*, hortulos suos *Epicurus*
 irrigavit. Hi enim neque universis, neque
 singulis a Deo provideri, sed omnia, quae
 sibi mens nostra non procurat, temere ac for-
 tuito casu evenire docuerunt. d) *In quo*
convenienter suis principiis existimant. Nam
qui putant hoc universum casu & temere esse
constitutum, merito dicunt, omnia vacare provi-
dentia. Quorum enim nemo creator sit, eorum
quis sit procurator? Est enim evidens, teme-
re ferri, quae a principio temere procrea-
ta sunt.

Divinam providentiam ii quoque sustule-
 runt, quorum erat opinio, dignum esse risu,
 qui putat, e) *agere curam rerum humanarum*
illud, quidquid est summum. Huc etiam per-
 tinent *Manichaei* f), qui duo statuerunt re-
 rum omnium principia, alterum bonum,
 malum alterum: ex quibus innata quadam
 necessitate ac caeco impetu provenirent om-
 nia. Similia commenti sunt *Priscillianus*
 ejusque sectatores, qui rerum eventus ex
 astrorum situ ac motu pendere crediderunt.
 Alia denique tam recentiorum, quam vete-
 rum circa providentiam deliria vel Atheo-

D 4

rum

b) *Ibidem.* c) *Loc. cit.* d) *NEMES. L. cit.*

e) *PLINIVS L. 2. Hist. Natur. c. 7.*

f) *AUGUSTIN. Variis in locis contra Manich,*

rum ineptiis, vel vagis tantum opinionibus innituntur. Cum enim multa in hoc mundo fieri cernant, quorum ipsi sufficientem, cur ita sint, rationem nequeunt invenire; aut quae aliter evenire debuissent opinantur: hinc vel nullam dari censent providentiam; vel eam divinam quidem, ad hominum tamen non semper optimorum indolem, & aliena curandi normam parum industriam aut aequam emetiri non dubitant.

Praeterea non omnino infrequens est & singulare, circa rerum eventus etiamnum Fati appellationem audire: tametsi hoc inane spectrum, quod integras olim sapientum scholas exterruit, vix amplius priscam illam in animis hominum stoliditatem excitare valeat. Est autem Fatum, quod Graeci *Εἴμαρμα* nuncupabant, potissimum triplex: scilicet *Astronomicum* sive *Mathematicum*, cujus necessitas ab astrorum cursu aut situ emanare dicebatur. *Stoicum*, de quo paulo ante. *Spinozaeum* sic dictum a *Bened. Spinoza*, primum Judaeo, postea Calvinii sectatore, deum Atheo: estque series rerum infinita necessario ex Dei, quem is re ac sensu negat, natura promanans. Deum enim nihil aliud esse dicebat, quam ipsum hoc universum cogitatione & extensione conflatum; cujus necessarias modificationes rerum nomine impostor ille intelligebat.

Fatum

Fatum quod etiam * fatalis necessitas a Veteribus appellatum est, ipsis nihil aliud erat, quam praecedentium causarum & subsequentium rerum, quaedam catenae instar fluens & immota perplexio. Sed si demptis erroribus nomen retineas, dici cum g) Boëtio potest *inhaerens rebus mobilibus dispositio, per quam providentia suis quaeque necit ordinibus.* Eandem fati notionem SENECA (quod in homine Stoico quidem, ut supra memoravi, non magnopere mirandum est) expressam reliquit; dum ita monet: h) *Quoties voles, tibi aliter hunc auctorem rerum & naturarum compellare. . . . Hunc eundem & fatum si dixeris, non mentieris. Nam cum fatum nihil aliud sit, quam series implexa causarum, ille est prima omnium causa, ex qua caeterae pendent.* Modestum igitur piumque fatum nominamus, ut iterum recte advertit i) JUST. LIPSIUS, qui hoc ab illo violento quatuor his finibus abjungimus. Illi veteres Deum ipsum fato subjectum esse contendunt; nos fatum, id est, rerum eventus

D 5

Deo

* Sic HORATIUS Ode 35. l. I. ad Fortunam:

*Te semper anteit saeva necessitas
Clavos trabales, & cuneos manu
Gestans athena: nec severus
Uncus abest, liquidumque plumbum.*

g) L. 4. de Consol. Philos.

h) L. 4. de Beneficiis, c. 7.

i) L. 1. de Constant. c. 20.

Deo. Illi seriem causarum naturalium ab aeterno fluentem comminiscuntur; nos agmina illa & volumina hujusmodi causarum nec semper (Deus enim prodigii aut miraculi causa saepe citra, imo contra naturam agit) nec ab aeterno (nulli enim rei praeterquam Deo competit aeternitas) intricari & volvi coepisse asserimus. Illi τὸ ἐνδεχόμενον sustulisse videntur e rebus; nos id reddimus; & siquando contingens est causa, eventum pariter contingentem fortuitumque esse judicamus. Illi violentam voluntati nostrae vim inferri constringunt: abest hoc a nobis, qui & fatum non negamus; & in gratiam tamen cum arbitrii libertate reducimus. k) *Ita enim fallacem casus & fortunae ventum fugimus, ut navim ad necessitatis scopulum non allidamus.*

Sed de his satis: ad ipsius nunc divinae providentiae sacrarium propius inspiciendum revertimur. Errorum enim, quos hic retulimus, ea est ratio, ut aut ipsa temporum longinquitate obsoleverint, aut ex iis, quae diximus, ac dicturi sumus, facile profligentur. Et quidem de plerisque illorum, qui ita censuerunt; 1) *qui tot saeculis & ingeniis assertam atque defensam providentiam calumniati sunt, liceat adhibere verba LACTANTII: Quid ergo, utrumne istos minutos & inertes*
philo-

k) JUST. LIPS. L. mox est,

l) L. de Ita Dei, c. 9.

philosophos ratione, an vero auctoritate praestantium virorum refellemus? an potius utroque?

§. II.

Providentia Divina rerum etiam individua singillatim & immediate complectitur.

Provida Numinis cura mundum hunc universum gubernari, & ad suum cuncta finem sapientissime disponi, num ignorare potest, qui, quanta sit rerum omnium inter se apta cohaesio, quanta singularum mutua necessitudo, intelligit? Non enim Deus tantam operum suorum multitudinem & varietatem elaboravit, ut solum, qualia essent, aut quam praeclare inter se jungerentur, appareret: sed ut, cum alterum sine altero vigere non posset, totum opus consisteret ac firmaretur. Ipsa etiam tot adversantium rerum lucta, & velut inveteratum bellum sine certa hujus universi frage perdurare non posset, nisi optimi gubernatoris ingenio ac promptissima voluntate tota compages regeretur. Verum hanc quasi universalem providentiam in Parte prima satis exhibitam fuisse, confido. Quae quidem ibidem allata non solum providentiam esse aliquam, eamque divinam, generatim efficiunt; sed illam quoque per omnia fusam, & singillatim ad res quasvis, tam infimas, quam summas ac praestantissimas pertinere, facile demonstrant.

Nihil-

Nihilominus juvat in hac benefica providentiae luce, quae cuncta pervadit, & fovet, uberores adhuc radios partim grato animo intueri, partim a cavillis impugnantium vindicare. Igitur quid esse causae dicemus, cur Deus rerum etiam singularum atque minimarum curam non habeat? *Haec enim tres, inquit m) NEMESIUS, solae possunt afferri causae, cur res singulae Dei providentia non regantur: aut enim Deum ignorare, rectum esse, ut illorum etiam curam gerat, aut nolle, aut non posse. Verum ignorantia quidem & inscitia prorsus a beata illa natura est alienissima. Est enim ipsamet cognitio & sapientia. Quisnam vero homo sapiens nescire hoc potest, si singularia omnia pereant, etiam universalia peritura? Nam ex omnibus rebus singulis universalia constituuntur. Sed an nolle Deum id curae in se suscipere quis dicat? Verum id duabus de causis oriri posset: aut ob ignaviam, aut quod illi res etiam minimas curare indignum sit. Ecquis autem ita infaniam, ut Deum ignaviae ausit accusare? Haec enim denuo vel ex voluptate, id est, delicato fastidio, vel ex timiditate nasceretur. n) Aut enim voluptate aliqua ille ignavi sumus, aut metu aliquo ab agendo removemur: quorum neutrum de Deo suspicari fas est.*

Indi-

m) L. de Anim. Facult. e, 44.

n) Ibidem.

Indignum vero esse hoc genus providentiae dices; nec decere, ut ad ima viliaque majestas se tanta demittat *? Enimvero quodsi nec indignum erat, illa, cum non essent, procreare, cur iisdem providere non deceat? An vero superbiam Deo tribui patiemur; ob quam ille singularum rerum curam despiciat? Ita certe inferendum fore docet NEMESIUS saepe laudatus. o) *Ut quid autem fecit, si non ad illum pertinet, quod fecit?* praefertim cum Deus p) *ita sit artifex magnus in magnis, ut minor non sit in parvis: quae parva non granditate, quae nulla est, sed artificis sapientia metienda sunt.* Sed an Deo vim & potentiam rerum singularum administrationi parem denegabimus? q) *Qui potest*

* *Immerito igitur Auctor Libri de Mundo, qui Aristotelis esse dicitur, judicavit indignum esse Deo, ad res imas suae providentiae curam demittere: quemadmodum, ut ibi loquitur, e dignitate Regis Persarum minime foret, privatorum hominum commerciis, aut ludicris puerorum exercitationibus interesse. Meliorem certe hic quidem de divinitate, rebus etiam infinitis praesente ac attenta, sensum habuit Heraclitus, qui casam aliquando ingressus, & ad focum sedens, cum e limine aliqui diditarent, minime convenire tanto viro tuguriolum, Intrate, in-
quiebat, sunt hic etiam Dii.*

o) AMBROS, Comment. in I, Cor.

p) AUGUSTIN, L. II. de Civ. Dei, c. 22.

q) PLATO, L. 10; de Legibus.

*test omnia, quorum potentia inest in mortalibus
& immortalibus?*

Neque tamen propterea, cur Deus quadam sordidarum viliumque rerum quasi contrectatione inquinetur, metuendum est. Nam quisquis ita sentis, solem aspice, quotidie dum lustrat orbem; non Regum modo Palatia & beatas domos, & hortos amoenissimos, & jucundam aspectu pratorum viriditatem, & variam omnis generis florum fetetem: verum etiam humiles & stramineas tabernas, incultas vastasque regiones, dumeta spinis horrida, loca senta situ, coenosas lacunas, putrida cadavera, teterrimasque cloacas purissima luce perfundit, figitque coruscantibus radiis. Age vero, quas inde sordes, quas tenebras, quam labeculam aut squalorem uspiam contraxit? Neque poterit sempiterna lux & origo solis, quidquid est tetrum, vile, impurum ac sordidum, vitii omnis expers & incontaminata spectare, ac provido studio complecti?

Atque hinc merito *divinae istud proprium ac praecipuum esse naturae*, ait r) **CYRILLUS ALEXANDR.**, quod possit omnia continere, & ad vilissima quaeque providentiae suae, qua singula complectitur, rationes explicare. Certe non minorem in Deo rerum curam adstruemus, quam quae sedulum quemque ac providum patrem familias, aut medicum in curandis

r) L. Theol. 3a.

randis aegris, aut gubernatorem navis aliumve artificem exercet; qui minima quaeque follicito studio attendunt, moderantur, & curant.

Quodsi praeterea s) Creatorem non in coelo tantum miramur & terra, sole, oceano, elephantis, camelis, bubus, pardis, ursis, leonibus: sed & in minutis quoque animalibus, formica, culice, muscis, vermiculis, aliisque hujusmodi plurimis, quorum magis scimus corpora, quam nomina, eandemque in cunctis veneramur solertiam: gubernatrice quoque cura res easdem & singulas a Deo foveri ac regi necessario concludimus. Etenim, ut ex t) AMMONIO Aristotelis interprete constat, res istae, quoniam fluxae sunt, & vicissitudini magis obnoxiae, majori cura indigent, quam quae rata & stabili lege firmantur. Quae generantur, quia fluxa constant materia, & ob id mutationibus subjiciuntur, neque esse, neque contineri, neque ordinari possunt, nisi a conditrice ac providente causa sempiternorum, & eodem modo semper habentium illis abunde prospiciatur; causa inquam, non generali modo & a rebus particularibus semota, sed quadam etiam singulari, & magis propinqua: quemadmodum in hominum genere cernimus, pueros majore opus habere cura, quam viros; & stolidos, quam prudentes.

A. II

s) HIERONYM, Epist. 3.

t) L. de Interpret.

An vero Deus ipse, an per alios providentiae administratos ista omnia regit & curat? Equidem si more hominum, quibus & sapientia, & potestas, & reliqua res gerendi ratio limitata est, cuncta disponi & administrari fingimus, non inepte judicamus. Ast quam stolide divina humanis comparantur? u) *Deus ipse universa sinu perfectae magnitudinis & potestatis includit, intentus semper operi suo, vadens per omnia, movens cuncta, vivificans universa.*

Etenim cum perfectissimum Deo dominium in res omnes & singulas necessario competat, fieri non potest, ut non iisdem provida ipsius Dei manus applicetur. Nam quae singillatim cujusque consilio & opere tractantur, ea magis in nostra sunt potestate, quam quae solum universim attingimus. Igitur x) *necesse est, eundem & procreatorem esse rerum omnium, & iis providentem. Non enim consentaneum est, nec decet alium efficere, alium eorum, quae sunt effecta, curam gerere.*

Est etiam illud magnopere considerandum, quod Dei providentia, quam dari evidentissima ratio demonstrat, nonnisi numeris omnibus absolutam & vere divinam esse oporteat: nisi enim hoc esse dicas, divinum aliquid in Deo negasti: a quo autem nisi a Deo ipso & solo istiusmodi officium posse divi-

u) TERTULLIAN. L. de Trinit. c. 2.

x) NEMES. L. de Nat. Mom. c. 43.

divinius exerceri arbitraris? Aut quis suo providendi munere infinitam divinorum consiliorum abyssum scrutari possit aut assequi? Quodsi providentiam rerum inter plures partitam esse somniaveris; quid perturbatissimam divini operis commixtionem fato ipso deteriolem assumis? Sed haec abesse affirmas: Deum enim simul ubique vigilem & attentum esse concedis forte sicut aurigam equis. Id vero superest unum, quod dicas: quid autem hic aliud, si divinitati paulo convenientius id explices, a te asseritur, quam Dei providentiam ad omnia & singula per se ipsam pertingere?

Ita est sane, regit Deus universum, quod effecit; atque ita regit, ut singulis provida cura prospiciat. Quidquid igitur five in terris, five in coelo, five in mari, aut ullibi geritur, Dei providentia est. Huic parent sol, luna, sidera, elementa, & quidquid praeter hominem terra complectitur. Hujus solius nutu omnia consistunt, mutantur, ortum capiunt & interitum. Et haec quidem parent non invita supremas illi ac sapientissimas voluntati: nobilissimum rerum homo solus in conditorem suum calces jacit, & resistit! atque is quidem, in quem prae aliis rebus omnibus inexhausta benigni Numinis providentia pleno alveo se diffudit!

§. III.

E

§. III.

Providentia Dei circa Hominem specialis.

Singularem erga homines providentiam ex eo præprimis infert y) LACTANTIUS, quod illius gratia Deus mundum hunc universum adornavit. Mundus utique non propter se ipsum est factus: neque enim aut calore solis, aut lumine, aut aspiratione ventorum, aut humore imbrium, aut alimonia frugum (cum sensu careat) indiget. Sed ne illud quidem dici potest; quod Deus propter se ipsum fecerit mundum: potest enim esse sine mundo, sicut antea fuit: & iis omnibus, quae in eo sunt, & generantur, Deus neque eget, neque utitur: Sicut autem z) *fides* & *tibias eorum causa factas esse dicendum est, qui illis uti possunt, sic ea, quae in hoc mundo in- tuemur, solis iis confitendum est esse parata, qui utuntur.* Apparet ergo animantium causa mundum esse constructum: quoniam rebus iis, quibus constat, animantes fruuntur: quae ut vivere, ac vigere possint, omnia his necessaria certis temporibus subministrantur. Caeteras vero animantes hominis causa esse procreatas ex eo manifestum esse debet, quod homini serviunt, ejusque tutelae ac usibus cesserunt. a) *Ut igitur Athenas & Lacedaemonem Atheniensium Lacedaemoniorumque cau-*

y) L. 7. Divin. Instit. c. 4.

z) CICERO, L. 2. de Nat. Deor.

a) Ibidem.

causa putandum est conditas esse, omniaque, quae sunt in his urbibus, eorum populorum recte esse dicuntur: sic quaecunque sunt in mundo, quorum quis causa dixerit effecta esse? eorum scilicet animantium, quae ratione utuntur, id est, hominum. Profecto sunt in nobis plurima, quae illud SENECÆ nostris in frontibus a natura scriptum esse testantur:
 b) Cogitavit nos ante * natura, quam fecit, nec tam leve opus sumus, ut illi potuerimns excidere. Vide, quantum nobis permisit, quam non in-

E 2

tra

* Quid LUCIUS ANNAEUS SENECÆ per naturam intellexerit, patet ex ejusdem L. ff. de Beneficiis, c. 7. Ubi contra divinae providentiae obtrectatores & ingratos ita insurgit: Natura, inquit aliud, haec mihi praestat. Non intelligis, te, cum hoc dicis mutare nomen Deo? Quid enim aliud est natura, quam Deus & divina ratio toti mundo & partibus ejus inserta? Et cap. seq. Quocunque te flexeris, ibi illum videbis occurrentem tibi. Nihil ab illo vacat: opus suum ipse implet. Ergo nihil agis ingratis mortalium, qui te negas Deo debere, sed naturae: quia nec natura sine Deo est, nec Deus sine natura: sed idem est utrumque, nec distat. Officium siquod a Seneca accepisses, Annaeo te diceres debere vel Lucio; non creditorem mutares, sed nomen: quoniam sive praenomen ejus, sive nomen dixisses, sive cognomen, idem tamen ille esset. Sic hunc naturam vocas, fatum, fortunam: omnia ejusdem Dei nomina sunt, varie utentis sua potestate.

b) L. 6, de Benefic, c, 23,

E 2

tra homines humani imperii conditio fit ; scias igitur non esse hominem tumultuarium & incogitatum opus. Inter maxima rerum suarum nihil habet, quo magis glorietur. Quantus iste furor est, controversiam Diis muneris sui facere? ac de insigni erga hominem providentia dubium injicere? Id ipsum eleganter expressit AMBROSIVS, de homine ita loquens : c) Novissimus omnium creatur homo, quasi totius summa operis, quasi causa mundi, propter quem facta sunt omnia, quasi omnium habitator elementorum inter feras vivit, cum piscibus natat, sulcat mare, aëre pascitur, cultor soli, victor profundi, piscator in fluctibus, in aëre auceps; & quod filieri penitus non debet, in coelo haeres &c.

Multa hic praetereunda sunt : non enim enumerari omnia possunt. d) Nam unde haec innumerabilia, oculos, aures, animum mulcentia? Neque enim necessitatibus tantummodo nostris a Deo provisum est: usque in delicias amamus. Tot arbusta, non uno modo frugifera, tot herbae salubres, tot varietates ciborum, per totum annum digestae; ut inertiquoque fortuita terrae alimenta praebent. Quid medicamentorum torrentium venae? Quid in ipsis litoribus aquarum calentium exundatio? Tot virtutes accepimus, tot artes, tantum denique

c) Epist. 38. ad Horontian.

d) SENECA, L. 4, de Benef, c. 5, & L. 2, c. 29.

que frugum, tantum opum, tantum rerum aliarum super alias acervatarum.

Et cui mens adeo caligine obducta esse possit, ut ejusmodi plurima non videat? Quis non omni undique ratione concludat, mente consilioque divino omnia in hoc mundo ad hominum praecipue salutem, commoda, usum conservationemque admirabiliter administrari? e) *Ita est: charissimos nos habuerunt Dii immortales, habentque: Et qui maximus tribui honor potuit, ab ipsis proximos collocaverunt.*

Quod vero etiam mentem hominis ita instruxerit Deus, & exornarit; ut & praeterita recordari, & praesentia tenere, & futura prospicere possit: an id exiguum divinae providentiae beneficium videtur? Haec autem in homine cogitandi vis nonne prope incredibilis est? Sic f) *enim Et causas rerum videt, earumque progressus Et quasi anteceffiones non ignorat, similitudines comparat, Et rebus praesentibus adjungit, atque connectit futuras.* Hinc & mala, quae sunt, aut imminet, cavendi; quae bona, curandi, quae denique meliora, eligendi facultate perficitur. Nec id solum, sed etiam ad mutua inter alios commoda eximius iste animi nostri vigor dexteritasque refertur: dum vel aliorum nocitura consilia repellimus; vel iis sana & profutura suppeditamus. Ne tamen nostro

E 3

alio-

e) Ibidem.

f) CICERO, L. I, de Offic. c. 4.

aliorumve damno potius, quam commodis ac saluti mira mentis nostrae acies intendere-
tur; ineluctabilem nobis Deus recti bonique
notitiam, & stata honestatis incitamenta in-
seruit: eaque tam firma esse voluit, ut nec
scelerum multitudine ac gravitate penitus
extingui queant; sed in ipsa etiam turpitu-
dinis diuturnitate, velut latentes sub cineri-
bus favillae perdurent; & non raro sen-
tiantur.

Quodsi demum immortalis vitae, quam
Deus animabus nostris naturalem esse statuit,
praerogativa consideretur, quanta in hoc di-
vinæ providentiæ monimenta & ab initio
esse posita, & in nobis perfici augerique in-
tuemur? Cum enim immortalitas quandam
cum divinitate similitudinem exhibeat; du-
bitari non potest, eo ampliora in nos provi-
dentiæ beneficia profluere, quanto prae cae-
teris rebus ad divinam quodammodo naturam
accedimus. Inde fortassis delirae olim non-
nullorum opiniones enatae sunt: dum alii,
praesertim Pythagoras, quidam Platonici &
cum his Origenes animam humanam de coe-
lo lapsam, alii cum Stoicis, Manichaeis, &
Priscillianis eam ex propria Dei substantia
decisam esse suspicabantur. Sed omissis ho-
rum erroribus, illud nobis inprimis indubi-
tatum relinquitur, animam nostram non hu-
jus vitae limitibus esse circumscriptam. Id
enim praeter argumentorum momenta, quae
tum

tum g) SENECA & h) CICERO, tum i) LACTANTIUS & k) AUGUSTINUS aliique innumeri ex naturae promptuario desumunt, ista in hominum animis inscripta sententia mirifice persuadet: *Recte factis praemia, peccatis supplicia deberi.* Nam ut recte ait l) CHRYSOSTOMUS: *Si nihil est post hanc vitam, ne Deus quidem est: sin Deus est, justus est: quodsi justus sit, pro dignitate tribuet unicuique: si nihil post hanc vitam sit, quomodo, quod par est, recipiet unusquisque?* Sic est omnino: m) *Nec enim temere, nec fortuito sati & creati sumus; sed profecto fuit quaedam vis, quae generi confuleret humano; nec id gigneret, aut aleret, quod, cum exantlavisset omnes labores, tum incideret in mortis malum sempiternum.* Sed si animae non hujus tantum, sed & futurae vitae tempora sint destinata; cur haec postea demum finienda esse dicamus? Quid enim ea limitari exigeret? Aut cur omnium actuum omniumque fere hominum de immortalitate vita consensus non verissima esse iudicetur? Illud vero quam insigni providentiae consilio factum esse ac stabilitum novimus, ut tantum in nobis vitae illius desiderium, aut digna saltem attentio excitaretur? Hujus enim vitae nisi vel expectatio, vel metus animis hominum insideret; quae tunc vige-

E 4 ret

g) Epist. 113.

h) L. 1. Quaest. Tusc. c. 15.

i) L. 7. Div. Instit. c. 8.

k) L. de Trinit. c. 7. & alibi.

l) Orat. 4. de Provident.

m) CICERO l. c. 6. 29.

ret morum honestas? quae justitia? quae religio? quae alia virtus? In quibus humanae societatis, & praesentium aequae ac futurarum rerum ordo salusque versantur. Nonne, sicut de suis olim *SENECA* querebatur: n) *Virtus & philosophia* (sapientiae ac honestatis studium) *& justitia, verborum inanum crepitus esset? Una felicitas bonae vitae foret facere omnia libere.*

Quid enim obfaret, quominus prope omnium ore ac factis probaretur illud improbissimae vitae institutum, quod in eorum praecipue moribus expressum legimus; quorum omnis sentiendi ratio ad hujus duntaxat vitae spatium usuramque depressa est? o) *Venite, inquit hi, & fruamur bonis, quae sunt, & utamur creatura tanquam in juventute celeviter. Vino pretioso & unguentis nos impleamus; & non praetereat nos flos temporis. Coronemus nos rosis, antequam marcescant? Nul- lum pratum sit, quod non pertransseat luxuria nostra? Nemo nostrum exors sit luxuriae nostrae. Ubique relinquamus signa laetitiae; quoniam haec est pax nostra & fors. Opprimamus pauperem justum, & non pareamus viduae; nec veterani vereamur canos multi temporis. Sit autem fortitudo nostra, id est, mensura virium lex justitiae. Quod enim infirmum est, inutile invenitur. Circumveniamus justum, quoniam inutilis est nobis, & contrarius est operibus*

n) Epist. 124.

o) Sap. c. 2. v. 6. & seq.

bus nostris, & improperat nobis peccata legis, & diffamat in nos peccata disciplinae nostrae. Nam eo ferri animum nostrum quasi certissimo contingit, quo illum turba affectuum inclinat; nisi velut inter undas maris constituti fixo ante nos sidere dirigamur. Ubi ergo nulla immortalis vitae haberetur praesentio, spes nulla, nullusve terror, quorsum nisi ad effraenatam, totique generi humano perniciosissimam licentiam turbulentissimorum pondus affectuum praecipitaretur?

Ut igitur quam eximia nostris animis infit natura, intelligeremus, uberrima nobis argumenta Dei providentia suppeditavit. Atque ut immortalis vitae, quam evitare non possumus, aliquando nobis jucunda, & plenissimae felicitatis possessio fieret, quantum Deus non modo vitae illius appetitum nobis indidit, sed etiam quam certa eandem obtinendi media destinavit? Hinc merito p) AUGUSTINUS: *Nullum arbitror aliquo religionis nomine teneri, qui non saltem animis nostris divina providentia consuli existimet.* Non hic sacra fidei nostrae adyta intrabimus, altissimum inde beatitudinis nostrae mysterium speculaturi. Deus est: quid multis? Solus ille desideriorum nostrorum meta est: in solo ipso veram hominis beatitudinem gentium etiam sapientiorum turba collocavit. Ad hunc etiam inviti ob votorum nostrorum

E 5

im.

p) L. I. de Mor. Eccl. c. 6.

immensitatem rapimur: dum in id, quod est optimum, quodque animae nostrae appetitum exsatiare potest, naturali & perpetuo velut igne succendimur. Finis noster Deus est: & ipse solus esse potest, sive naturali, sive sublimiori ratione a nobis aliquando possidendus. Quid igitur excellentius circa hominem excogitare providentia Dei potuit, quid benignius largiri, quid ordinare sapientius, quam quae illius tum corpori, tum praeprimis animo subministravit?

Ast quid agimus mortales! Providentiam erga nos tantam experimur: & illam fugere aut declinare saepius conamur. Illa nobis & ubique prospicit, & bonorum quasi agmina suppeditat. Nobis ista non placent; alia persaepe cupimus. Vehimur sive in tranquillo, sive turbido mari gubernatrice providentia. Haec nobis anchora, remi, vela, portus. Si vela ventis dedissemus, sequeremur, non quo voluntas impelleret, sed quo illi: & in hoc vitae oceano spiritum illum sequi recusamus temperatorem universi? Et recusamus tamen frustra: quia aut sequeremur aut trahemur. Rideamus, si is qui cimbam ad rupem alligavit, funem identidem trahat, & rupem ad se accedere velit; cum ipse ad illam: *q) Et non major nostra stultitia est, qui ad rupem illam aeternae providentiae nexi trahendo & reluctando volumus eam nobis obsequi, non nos ipsi?*

q) JUSTUS LIPSIUS, L. I. de Const. c. 14.

§. IV.

Providentia Divina cum hominis libertate conciliatur.

Ciceronis hic naufragium video, ait r) JUST. LIPSIUS, qui providentiam circa res homini liberam maluit tollere, quam delibare aliquid de humana libertate. Ita dum homines * fecit liberos, eodem impulsu fecit sacrilegos. Quam multi etiam hodie nant in hoc freto, & disputationum hic fluctibus abripiuntur? Sed paucis rem agemus. Equi-

* Quid est ergo, quod Cicero timuit in praescientia futurorum? Videlicet, quia si praescita sunt omnia futura, hoc ordine veniunt, quo ventura esse praescita sunt; & si hoc ordine venient, certus est ordo rerum praescienti Deo; & si certus est ordo rerum, certus est ordo causarum: non enim aliquid fieri potest, quod non aliqua efficiens causa praecesserit: si autem certus est ordo causarum, quo fit omne, quod fit; fato, inquit, fiunt omnia, quae fiunt. Quod si ita est, nihil est in nostra potestate, nullumque est arbitrium voluntatis. Et paulo inferius: Atque in has angustias Cicero coarctat animum religiosum, ut unum eligat e duobus, aut esse aliquid in nostra voluntate, aut esse praescientiam futurorum; quorum utrumque arbitratur esse non posse; sed si alterum confirmatur, alterum tolli: si elegerimus praescientiam futurorum, tolli voluntatis arbitrium, tolli praescientiam futurorum &c. AUGUSTIN. L. I. de Civ. Dei c. 9.

r) L. 2, c. 21.

Equidem multa eorum, quibus ad fines suos providentia utitur, ab hominum pendente libertate: num vero Deus aut necessitatem inferat homini? aut, quae ab aeterno constituit, exequi aliter non valeat? Deus enim omnia, quae, ut aliquando fierent, summo consilio destinavit, ea tum sapientia tum bonitate inter se miscet, ac ordinat; ut, five causas five rerum effectus intuearis, juxta cujusque naturam tota series sit instituta. Arbores & fruges voluit crescere: crescunt sine ulla vi per naturam; homines deliberare ac eligere: deliberant & eligunt sine ulla vi aut necessitate. s) *Sic administrat omnia, quae creavit, ut etiam ipsa proprios exercere & agere motus sinat.* Manet nihilominus immotus ille rerum ordo, quem aeterna mente Providentia concepit; & salva hominis libertate, ad consequentium temporum spatia explicabit.

Ut enim in navi ambulare mihi fas est, per foros discurrere aut transra; quin propterea illius cursus impediatur; sic in hac providentiae quasi quadam navi, currant licet voluntates nostrae, ac libere discurrant, non via illam ejiciemus, aut retardabimus. Temperabit omnia & clavum moderabitur suprema illa voluntas. Haec quocunque visum erit, res omnes diriget; ac sapientissimorum consiliorum quasi fraeno inclinabit.

Scivit

s) AUGUST. L. 7. de Civ. c. 30.

Scivit Deus, Romanorum ignibus arsuram esse Carthaginem: quid? annon illi necessario flammam injicient? Novit, barbarorum insultibus vastatum iri Romam: nonne horum quoque furor necessario grassabitur? Sed vidit illos Deus talia facturos; non eos coëgit. t) *Nam si video jacentem, necessitas non infertur a visione mea, ne jaceat: sed potius a jacente mihi infertur necessitas, ut videam. Quid postulas, ut necessaria fiant, quae divino lumine illustrantur; cum nec homines quidem necessaria faciant ea, quae vident?* Vidit igitur illa Deus; & plurima etiam, ut ab hominibus fierent, aeterno consilio determinavit: sed non nisi postquam ea libere futura cognovit. Prava item hominum consilia & facta praesensit: & illa quidem, dum non impedire decrevit, ad sapientissimos providentiae fines, illaesa hominum libertate, ordinavit. Quis infinitum illud sapientiae ac plenum consiliorum mare ita esse arctatum suspicabitur, ut ista non possit? aut quis ejus providendi rationem adeo tumultuariam esse censebit, ut ista non velit? Deum scientiam Dei paulisper non cogita: putasne hominem libertatis expertem esse; atque illud audes inficiari, cujus te apertissima ratio convincit? Tune sic omnia fieri existimas, ut eadem non aliter, quam eveniant, accidere potuisse opineris? Unde tu
istam

t) BOËTIUS, L. 5. de Consol, Phil.

istam rerum naturam derivabis? Quid illud esse dices, quod hanc necessitatem intulerit? Ad Dei nunc scientiam revertere: ab illane tum rerum naturas immutari aut everti putas, cujus est praescribere, quomodo illae pro cujuscunque indole conserventur? u) *Sicut igitur series rerum Dei providentiam non immutat, sic & aeterna dispositio rerum naturam non perimit.*

§. V.

Reliquae Adversariorum Reflexiones.

DIALOGUS.

ANTINOUS. PRONOEUS.

ANTIN. Satisne jam Pronoe! de illa Dei scientia disputasti, quam praescientiam dicimus? visne ut coeptum hodie sermonem resumamus?

PRON. Assatim; de hac satis: qui enim sentire cum Tullio, aut simili quadam ratione desipere statuerunt, eos, ne si plura quidem audiverint, ab errandi voluptate revocabis. Desipiant illi ergo: nos, ut monuisti, ad colloquendum redeamus. Sed an tu forsan in scirpo nodum quaeres, & Dei praescientiam providentiae inimicam esse arguere?

AN-

u) Joan, Saresberienf. L. 2. Polierat, c. 20.

ANTIN. Non hic dubium mihi aliquod superesse arbitror: nam satis commoda usus es ratione, quam negare non ausim: sed quaedam alia sunt, quibus, disputante te, quid contradicerem, mecum ipse meditabar: neque tam refellendi tui causa, quam ea, quae minus intelligebam, requirendi. Mitamus igitur paulisper hodie inchoatum sermonem, & prius ad alia minora divertamus.

PRON. Prope est, ut quae afferre possis, intelligam: nimirum quod minima & singula curet Deus, id primum quidem, sed inane commentum esse iudicas.

ANTIN. Non rem penitus attigisti Pronoe! Non enim ita obstinatae sum mentis, ut quae a te satis probata esse reperi, non ego pariter certa esse pronuntiem. Venit etiam mihi saepius in mentem illud x) *Lactantii*: videlicet neminem esse tam rudem aut impium, qui, si ad interiores animi sui motus attendere velit, negare queat, unum esse Deum, *qui & condiderit omnia, & eadem, qua condidit, virtute moderetur*. Atque y) ut Nemesius observat, *res singulas regi providentia, magno est argumento, quod naturaliter ejus notitia hominibus sit insita*. Nam necessitate aliqua compulsi, statim ad Numen divinum & preces confugimus, *velut natura ad Dei opem perducente: de quo argumento*
Ne-

x) L. I. Div. Instit. c. 3.

y) L. de Nat. Hom. c. 44.

Nemefii tu superius alio in loco disputasti. Eiusdem igitur tecum iudicii sum ego: sed quid a) *Hieronymus* eximiae vir auctoritatis hac de re senserit illud mihi velim exponas. Haec enim habet: *Absurdum est, ad hoc Dei deducere Majestatem, ut sciat per momenta singula, quot nascantur culices, quotve moriantur: quae cimicum, pulicum & muscarum sit in terra multitudo: quanti pisces in aqua nagent &c. Non simus tam fatui adulatores Dei, ut dum potentiam ejus etiam ad ima detrahimus, in nos ipsos injuriosi simus, eandem rationalium, quam irrationalium providentiam esse dicentes.*

PRON. Annon ex ipso verborum apparatu satis exploratum habes, qualis Hieronymo mens fuerit, dum illa, quae attulisti, scriberet? Nam cum unius quidem sit providentia, de qua differimus, Dei videlicet, qui gremio sapientiae, bonitatis ac virtutis universa complectitur: at non una est providentiae ratio: pronior illa, quae in hominem tendit, pluribusque sociata beneficiis, quam quae rerum mente carentium emolumenta procurat. Igitur diversam Doctor ille providentiam asseruit, non eam penitus circa res singulas & minutas exclusit.

ANTIN. Sed cur ista citatis verbis in fronte praefixit Hieronymus? *Sicut igitur in hominibus etiam per singulos Dei currit pro-*

a) Comment, in C. I. Habacuc.

providentia: sic in caeteris animalibus generalem quidem dispositionem & ordinem cursuque rerum intelligere possumus. Numquid specialem ex his circa singula quaevis providentiam exsculpes?

PRON. Nescis, quid b) vir ille doctissimus de se meminerit: nimirum *se in commentariis super Prophetas quaedam non ex sua, sed ex aliorum sententia exposuisse?* Istam ergo, quam objicis opinionem, non Hieronymi, sed aliorum fuisse, tum verba, quae tu ipse attulisti, prioribus subjuncta, tum ejus alibi expressa sententia persuadent. Nam vide, quid in illa Domini verba: *Nonne duo passeris asse veneunt?* ipse commentetur? Sic enim ait c) *Si parva animalia absque Deo authore non decidunt, & in omnibus semper est providentia, & quae in his peritura sunt, sine Dei voluntate non pereunt; vos, qui aeterni estis, non timere debetis, quod absque Dei vivatis providentia.*

ANTIN. Ea profecto mihi dicis, ex quibus & tanti viri mentem abunde perspiciam, & nostram pariter de providentia sententiam non leviter confirmatam esse intelligam. Sed quid de illa opinione censendum est, quae jam inter veteres olim percrebuerat:

b) L. I. contra Rufin.

c) In Matth. c. 10, v. 29.

rat: *Melius esse quaedam nescire, quam scire ut vilia?* Si enim melius id est, quis in Deo dari negabit? ubi autem nulla est, harum rerum scientia, nullam quoque circa illas existere providentiam necesse est.

PRON. Nempe ad illorum philosophorum sensa hoc pertinet, qui divina humanis saepe nimium propinqua esse judicarunt. Nam d) *licet nobis melius sit non cognoscere mala & vilia, in quantum per ea impedimur a consideratione aliquorum meliorum, non tamen Deo, qui simul omnia uno intuitu videt: & qui, ut inquit Dionysius (Areopagita), non secundum visionem singulis se immittit, sed secundum unam causae continentiam omnia scit.* Praeterea quid est adeo vile ac parvum, in quo non aliquid illustre magnumque resplendeat? Etenim e) *creat Deus minima corpore, acuta sensu animantia, ut majore attentione stupeamus agilitatem muscae volantis, quam magnitudinem jumentum gradientis, ampliusque miremur opera formicae, quam onera camelorum.* Hofne tu Antinoe! philosophos esse acutos existimas, cum ista non videant? Cur ergo potius ista procreando, f) *magnus sit Deus in magnis, nec parvus in minimis, quam haec cognoscendo, iisdemque providendo?*

AN.

d) Thom. Aquin. Quaest. 5. de Verit. a. 3.

e) AUGUSTINUS, L. 3. de Genes. ad liter. 6. 9.

f) Idem, Sermon, 119. de Tempore,

ANTIN. Capio Pronoee! nugae sunt istae, bullis similes, quas ventus implevit: vix eas contrectasti, & evanuerunt. Sic saepe vanis in animo ludimur opinionibus; quas vel nostri tumor ingenii, vel improborum aut male prudentum fibili excitarunt. Sed ad graviora veniamus: quae, ut fatear, me non parum exagitant. Quo enim magis ea dissoluta cuperem, eo validius dubitantem ligant animum. In libros denuo *Ciceronis* incidi; postquam de providentia disputantem te audiveram: & certe unum ille in animum meum iniecit, quem eripere sine te non valeo. Sic autem habet: Cur, si providentia mundus & praesertim homo regitur; tanta in mortalibus reperiuntur scelera? tanta in varia flagitiorum genera impetus? tanta virium honestarum in animo imbecillitas? Quod enim mala, ut vocamus, *physica* non impediatur, imo adornet Deus; id equidem quam bene ac sapienter fiat, non ex una ratione perspexi: quod vero etiam tanta morum & honestatis ubique strages deploretur: dic, quaeso, quid hic agit providentia? cur ista non tollit? cur valida his malis remedia non suppeditat? Alias quidem de providentia querelas *Cicero* movet; sed dum eas perlegere inciperem, istae novae mihi subortae sunt.

PRON. Varia hic misces Antinoe! Hominum imprimis improbitatem & scelera

commemoras; & ea sublata esse cuperes. Praeclara optio! sed quod ex iis providentiam insimules, vide, quam stolide hic agas? si enim flagitia & quidquid in mundo male geritur, penitus impediri debere opinaris; quid hic aliud mente statuis, quam quod hominum libertatem opprimendam esse putes? quid? annon una hac opinionis infania simul omnem virtutis laudem, omne praemium, omnem justitiae sive remunerantis sive punientis materiam sustulisti? Ergone Deus tot bonorum, quae libertati annexa sunt, usum praeccludere debuisset, ut peccata esse non fineret? si nulla, quibus illa vitari possent, media ordinasset, si nulla incitamenta virtutum, nulla denique improbis supplicia statuisset; tum forsan aliquid disputatione dignum afferres: ast cum haec omnia divinae providentiae consiliis inventa & ubertim praeparata esse non ignores, quid est demum, quod hic circa providentiam reprehendendum putes? Neque sua etiam sceleribus bona defunt, quorum insigni & admirabili usu divina providentia clariori adhuc in luce collocatur. *Sicut, inquit g) Augustinus, mali homines male utuntur creaturis bonis, sic creator bonus bene utitur hominibus malis. Novit, quid tamen agat, qui creavit totum genus humanum. Aurifex portat, ap-*

g) Serm. 110. de Diversis.

pendit, aurifex librat. Pictor novit, ubi ponat nigrum colorem, ut sit decora pictura: & Deus nescit, ubi ponat peccatorem, ut sit ordinata creatura? Reflecte paulisper animum ad illa, quae unquam scelerate fieri audivisti: quam multa & elegantia inde bona, nonnisi providis manibus intexta, & sapientissimo quodam ordine evoluta deprehendes? Perquire, si potes, omnium temporum nationumque facta: quid hic aliud expressum leges, quam ex hominum quantumlibet nefariorum improbitate optimarum rerum eventus perpetuo velut amne fluxisse? h) *Maleficae igitur virtutes in mundo divinae providentiae usui sunt; nam postquam mala semel extiterunt, divinae sapientiae & virtutis & facultatis est, non solum bonum facere: sed illud inprimis per mala ipsa, quae ab nonnullis excogitata fuerint, bonum aliquem & commodum finem efficere, & ad utilitatem ea, quae videntur mala, referre.* Vides de nocte pulchrius radiare stellas: virtutes cogita; quae inter sceleratorum quasi tenebras amoenius lumen effundunt. Ita nimirum cuncta pulcherrimo concentu, ordine ac sine divina providentia temperavit.

Hic tu Antinöe! quid ad alia, quae attulisti, respondeam, cupida mente attendis. Et tu quidem virium, per quas resistere malo debeamus, imbecillitatem adducis? Ast cave,

F 3

ne

h) SYNESIUS, Ep. 5.

ne forsan illis annumerere, qui harum querelarum laciniis vitae suae turpitudini velum aliquod conficere laborant. Cur enim innumera illa taces auxilia, quibus humana vita & bene agendi facultas sustentatur? si ad Fidei nostrae mysteria unico solum ictu respicere tibi luberet, quam multa & mira huic rei nostrae opportuna cerneres? Verum altiora sunt ista & a proposito nostra aliena. Illud compertum habere debes, nihil a te unquam factum esse mali, cujus omittendi, aut agendi aliud potestate caruisses.

Demum pronam in scelera facilitatem & quasi naturae ipsius stimulos in homine carpis. Ecquid autem hic mali, aut quod providentiam obscureret, invenies? Hominis in vitia propensionem male permissam esse contendis? Ast, nonne mens tibi ratione aliisque mediis instructa? cujus imperio naturae impetum moderere. Neque vero mali aliquid tibi natura suggestit: sed ea, quae tu mala existimas, tuo solum usu penitus libero mala redduntur. Hinc illa, quae in homine ante usum libertatis existunt, ejus naturali conditioni adeo sunt congrua, ut neque finem hominis, neque recte agendi facultatem impediunt. Atque inde potius singularis providentiae cura deprehenditur, quod hominem in ipso affectuum suorum conflictu, modo ipse velit, erectum servet, victoremque constituat.

ANTIN.

ANTIN. Tulisti a me dubium Pronoeē! sed non omne. Nam verissimum quidem esse nunc sentio: res etiam optime constitutas, non unis saepe calumniis infestari; sed quoniam, qui calumnias audit, fere semper aliquid in animo tenet; hinc, quod imprudentius forsan hausi, tuis porro rationibus absterge. Nunc igitur, quod matutino colloquio instituimus, prosequamur; Bonis mala eveniunt, malis bona. *Dies deficiat*, ait i) Cicero, *si velim numerare, quibus bonis male evenerit; nec minus, si commemorem, quibus improbis optime. Cur enim Marius, homo pessimus, tam feliciter septimum consul domi suae senex est mortuus? cur omnium crudelissimus tam diu Cinna regnavit. Duodequadraginta Dionysius tyrannus annos fuit opulentissimae & beatissimae civitatis: quam multos ante hunc in ipso Graeciae flore Pisistratus? Cur duos Scipiones fortissimos & optimos viros in Hispania Poenus oppressit? Cur Maximus extulit filium Consularem? Cur Marcellum Annibal interemit? Cur Paulum Cannae sustulerunt? Cur Poenorum crudelitati Reguli corpus est praebitum? Cur Africanum domestici parietes non texerunt? &c. Quid dicam de Socrate? cujus morti illachrymari soleo Platonem legens, Videsne igitur Deorum judicio, si vident res humanas, discrimen esse sublatum? Sed vetera sunt ista, & a*

E 4

Cice-

i) L. 3, de Nat, Deor.

Cicerone gentilium more dicta: si ad saniora te referas tempora, & proborum aequae ac sceleratorum fata plane indigna examines; quid de providentia statuendam putas?

PRON. Duo hic mihi disputanda offers: alterum, cur malis saepius bona eveniant; cum hi supplicia mereantur: alterum cur boni ac praemiis digni variis malis obruantur? Atque hic demum providentiae triumphos considera. Quid ais Antinöe? tunc improbos ab omni fulminis jactu securos esse arbitraris? Alios quidem, inquis, non raro suppliciis affici, sed alios etiam impunitos magna insuper felicitate florere. Felices tu illos esse dicis; quando prosperum in hac vita cursum tenuere? Non id, arbitror, serio censebis. Audi Senecam, qui Deum ita loquentem inducit: *k) Aliis bona falsa circumdedit, & animos inanes velut longo fallacique somno lusi: auro illos, argento & ebore ornavit: intus boni nihil est. Isti, quos pro felicibus aspicitis. si non qua occurrunt, sed qua latent, videritis, miseri sunt, sordidi, turpes, ad similitudinem parietum suorum extrinsecus culti. Non est ista solida & sincera felicitas: crusta est, & quidem tenuis.*

Sed vehantur illi felicibus ventis: aequabilem teneant sine ulla offensione cursum: an vero puniendi tempus intra hujus duntaxat

k) L. de Providentia, c. 6.

xat vitae limites definitum esse somnias? Nonne immortalem gerimus animum? Alia utique nobis restant stadia, nullo cursu finienda: non haec igitur vita suppliciorum meta esse debet. Id illi etiam praesentire sibi videntur: dum eos licet invites futurorum suppliciorum horror invadit. Habet igitur providentia vastissimum tempus, intra quod illa improborum poenas non raro differat, nunquam vero praetereat.

ANTIN. Antequam Pronoe! bonorum quoque fata evolvere incipias, velim, breviter explices mihi, cur Deus hominum nefariorum supplicia saepius tam sera esse voluerit? Nam caetera, quae afferebas, affatim capio.

PRON. Nefas est, Antinöe! divinae providentiae consilia curiosius indagare. Dicam igitur, quod ratione minime audaci cognoscitur. Voluit nimirum Deus, ut, cum istorum hominum scelera, non autem poenas intueremur, alterius vitae memores & certi animum non ad hujus vitae crepundias, sed ad sublimiora intenderemus. Praeterea cum nemo sit tam ad flagitia projectus, ut nihil unquam honestatis in ipso reperiatur, sapientissime statuit providentia, micās etiam virtutum, cohibendo in hac vita poenas, imo etiam afflando felicitatem non sine praemio relinquere. Hos enim homines aeterna sapien-

tia ob eorum improbitatem, & scelera merito immortalis vitae felicitate carituros esse praesensit. De his illud Demetrii apud 1) *Senecam*: *Nihil mihi videtur infelicius eo, cui nihil unquam evenit adversi*. Possem hic tibi & alias Dei perfectiones recensere, quas ipse interdum prorogatione suppliciorum manifestat. Verum cur in hoc longius haeremus? non enim ista nobis disputanda sumpsimus.

ANTIN. Nolim ego te diutius morari: tametsi enim hactenus erudiri a te mihi jucundum fuerit; egoque ut porro id fieri possit, exoptem: quia tamen nunc uterque nostrum ad varia negotia revocamur; hinc, quod superest, fac, ut breviter expedias.

PRON. Recte mones: tempus est, ut sermonem finiamus: quod certe nunc facerem, nisi altera tua quaestio esset ejusmodi, ut plurimorum animos ad alterutrum temeritatis scopulum allidere soleat. Dum enim saepius homines eximia etiam vitae integritate commendatos variis sive fortunae, sive inimicorum, sive alterius rationis insultibus agitari & posterni videant: aut providentiam a rebus humanis, aut ab istis hominibus probitatem abesse suspicantur. At suas hic providentia partes agit egregie.

Cum

1) Ibid. c. 3.

m) *Cum videris bonos viros, acceptosque Diis, laborare, sudare, per arduum ascendere; malos autem lascivire, & voluptatibus fluere, cogita filiorum nos modestia delectari, hos verubarum licentia; illos disciplina tristiori contineri, horum ali audaciam. Quid autem? si Deus probos amat ut filios, improbos vero tractat ut mancipia; rectene an male cum providentia erit?*

Nimirum hoc iterum tibi Antinoe! iterumque persuasum tene, aliam homini & longe praestantiorum quam quae in hac vita nos ludit, beatitudinem superesse. Ad hanc Deus proborum animos parat; dum eos immissa malorum quasi tempestate, mediisque in fluctibus comprehensos tenet, ne felicioribus usi ventis a portu ad syrtes impellantur. n) *Ideo, inquit Augustinus, Deus felicitatibus terrenis amaritudines miscet, ut illa quaeratur felicitas, cujus dulcedo non est fallax. Id quoque providentia miro consilio disponit: ut, quod inter omnes res optimum est, Virtus videlicet, nobilissimum illud animi ornamentum, casibus adversis quasi culta & irrigata pulchrius frondeat, uberiusque foecundetur. Unguenta, si ea commoveas, redolent latius: aromata suum odorem, si accendantur, expandunt: ita bonorum virtus duris casibus agitata multo prae-*

m) cap. 1.

n) Apud Gonet §. 7. Disput. de Providentia.

praestantius copiosiusque diffunditur. Hinc illi adeo non sunt miseri, quoniam acerba patiuntur, ut felices potius dici & possint & debeant. o) *Marcet sine adversario virtus: Tunc autem apparet, quanta sit, quantum valeat, polleatque; cum quid possit patientia, ostendit.* Habent etiam boni, medios inter adversitatum conflictus, non exigua gaudiorum solatia: dum interim scelerati morsus animorum ac quasi taedas illas ardentis furiarum sentire coguntur. Egregie illud Seneca philosophus eximius commonstrat, qui Deum ad bonos calamitatibus pressos ita loquentem describit: p) *Vobis dedi bona certa, mansura: quanto magis versaveritis, & undique inspexeritis, meliora majoraque. Permisi vobis metuenda contemnere, cupiditates fastidire. Non fulgetis extrinsecus: bona vestra intro versus obversa sunt. Sic mundus exteriora contempsit, spectaculo sui saltus. Intus omne posui bonum: non egere felicitate, felicitas vestra est. Ferte fortiter: hoc est, quo Deum antecedatis: ille extra patientiam majorum est, vos supra patientiam. Vide sine, Antinoë! quanta ubique providentiae laus sit? Plura differerem, nisi abitum parares.*

ANTIN. Fecisti, quod optabam: talem enim mihi de providentia mentem injecisti, quam

o) SENECA, L. de Provid. c. 2.

p) Ibidem, c. 6.

quam nulla deinceps cavillantium ingenia
possint invertere.

PRON. Sit ergo lux illa aeterna vitae
nostrae moderatrix: sed & bene sentiamus
de providentia. q) *Nam bene sentiri de se
vult Deus, ut bene sentientibus bene sit.*

Vale.

q) SIMPLICIUS in Ench. Epicteti c. 38.

Nonnulli...
Velle...

Inches 1 2 3 4 5 6 7 8

Centimetres 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19

TIFFEN Color Control Patches © The Tiffen Company, 2007

Blue	Cyan	Green	Yellow	Red	Magenta	White	3/Color	Black
Light Blue	Light Cyan	Light Green	Light Yellow	Light Red	Light Magenta	White	Light Grey	Dark Grey
Dark Blue	Dark Cyan	Dark Green	Dark Yellow	Dark Red	Dark Magenta	White	Dark Grey	Black